

Kansanvalistus-seuran toimituksia. LXIII.

Kirkollisesta taiteesta Suomessa
keski-aikana.

Kirjoittanut

E. Nervander.

Toinen vihko.

Varustettu 17 puupiirroksella.

Helsingissä, 1888.

Kirkollisesta taiteesta Suomessa

keski-aikana.

Kirjoittanut

G. Nervander.

Toinen vihko.

Sijältää 17 kuua.

Suomenos.

Esipuhe.

En voi kieltää, että minun koetukseni helppotajuisesti ja melkoisen ahtaaksi rajoitetussa laajuudessa esittää ainetta, jota koko laajuudessaan ei meillä ole käsitelty, on tuottanut vaikeuksia, jotka eivät ainoastaan ole nousseet voimien yli, vaan jotka ovat panneet hyvän tahdonkin epäilemään.

Kuinka koetus lieneekään menestynyt, se on nyt ainakin tehty ja tulee ehkä, niin toivon, josfakin määrin huojentamaan uusia vastaisia yrityksiä, joilla sitten on suurempi toivo onnistumisesta.

Waikka suurin osa tämän pienen teoksen sisällystä on otettu omasta käsiteltyjen seikkojen tutkimisestani, en kuitenkaan voi jättää tässä kiitollisuudella muistamatta useita myös tätäkin vihkoa warten käyttämiäni lähteitä, ennen kaikkia herrain Hans Hildebrand Hildebrandin — jonka armokkaatta Ruotsia koskewatta esityöttä nämä vihot todenmukaisesti eivät koskaan olisivat syntyneet, — J. Kornerupin, S. Buggen, J. R. Aspelinin, Eliel Aspelinin ja R. Hausenin tunnettuja teoksia ja kirjoituksia sanomalehdissä ja aikakauskirjoissa, mainiten tässä ainoastaan nykyään elossa olevia kirjailijoita, joiden teoksiin wiittaaminen tämmösesjäsä kansankirjassa ei ole woinut tekstissä tulla kysymykseen.

Sanakkalassa Helmikuun 16 p. 1887.

Tekijä.

Kirkkojen suojeluspyhistä.

Katoolisessa kirkossa muodostui vähitellen se usko ja oppi, että syntinen ihmis kunta tarvitsee Jumalan edessä taivaassa esirukoilijan, välittäjän, joka itse on ollut ihmiselämä lähempänä kuin jumaluus ja jonka puoleen nöyrä sydän voi kääntyä rukouksineen luottamuksessa.

Vuonnollisinta oli valita Jesuksen äiti, tuo lempeä neitsy Maria, itse aikoinaan maan lapsi ja nyt taivaan kuningatar, tähän välittäjävirkaan, jonka vuoski neitsy Marian palvelus nimityksellä madonna („rouwani“) aikojen kuluessa kehkeytyi siihen määrään, että se saattoi kaikki kolme jumaluuden olentoa warjoon.

Mutta sill'aikaa kun koko kristitty maailma ja jokainen maa erittäin rukoili madonnan suojelusta, alettiin sitä paitti ei ainoastaan joka maassa vaan myös joka erityisessä seurakunnassa, puhumattakaan pienemmistä yhdyksunnista ja yksityijisistä henkilöistä, valita itselleen joku niistä monista miehistä ja naisista, joille kirkko oli pyhimyksen arvon antanut, suojeluspyhäksi, jonka välittömään suojaan asetuttiin.

Heidän kunniaakseen rakennettiin kirkkoja ja kappelia, heidän kuolinpäiviään — eli, kuten hurskaasti lausuttiin, heidän „syntymäpäiviään“ ijankaikkiseen elämään — wietettiin kirkollisilla juhlilla, heille rakennettiin ja ylläpidettiin alttaria kirkkoissa ynnä erityisesti palkattua papistoa ja hei-

dän kuviaan asetettiin näille alttareille — joita suuremmissa kirkoissa oli monta, Turun tuomiokirkossa aina kahdeksaantoista saakka erityisiä kappelialttaria — sitä warten että nämä nähtyväisellä tawalla muistuttaisiwat jokaista siitä kunnioituksesta, joka oli suojeleluspyhälle osoitettava.

Suomen kirkon suojeleluspyhänä oli neitsy Maria eli, kuten häntä katoolisella ajalla mieluisasti kutsuttiin, „Meidän rouwanne“. Vielä lähempänä meidän esiisiamme oli suojeleluspyhänä Pyhä Henrik, joka oli kuollut marttyyrikuoleman Suomen jäällä. Hän luettiin myöskin Ruotsin suojeleluspyhiin joukkoon. Warmuudella ei woi päättää, oliko paawi koskaan ottanut marttyyri Henrikia pyhimysten joukkoon, waikka kyllä on wäitetty että se olisi muka tapahtunut jo w. 1258 paawi Hadrianus IV:nneen käsystä. Warma on kuitenkin, että roomalainen kirkko hyväksyy sen pyhimyksenmaineen, minkä hän aikaisin saanut. Vielä meidän päiwinäimme, kun eräs roomalaiskatoollinen seurakunta syntyi Helsingissä, pyhitettiin sen kirkko P. Henrikille, jonka kuwapatsaalla on paikansa kirkon läntisen pääowen päällä. Hänen „syntymäpäiwäänsä“ wietettiin sekä Suomessa että Ruotsissa joka wuosi Tammiuun 19 p., josta muisto vielä on jäällä maallisessa muodossa niissä Heikkinnessu-marffinoissa, joita mainitun päiwän tienoilla vielä vuosittain pidetään Turussa. *)

P. Henrikille ynnä P. Marialle oli Roussiaisten kirkko pyhitetty. Samoin oli Turun tuomiokirkon laita. Samoin walittiin tämä suomalaisen marttyyri suojeleluspyhäksi eräälle kappelille Kupittaaan luona sekä luultawasti muillekin kirkoille, waikka tietoja siitä puuttuu.

*) Ensimmäinen sinetti, mitä Turun tuomiokapitulini tiedetään käyttäneen, näyttää meille piispan (P. Henrikin) ynnä kuusi kapitulini jäsentä polwillaan Meidän Rouwanne ja Jesus-lapjen edessä. Saman kapitulini nykyinen sinetti kuwaa Lallin poikkilyömää, jormuksella koristettua P. Henrikin pentakoa.

„Maria Rouvallemme“ olivat P. Marian pitäjän ja Kokemäen kirkot pyhitetyt; kolmiyhdistykselle Turun ja Rauman kirkot. „Pyhän-ristin kirkkoja“ oli viimeksi mainituksa kaupungissa sekä Muolan eli Pyhän-ristin pitäjässä.

Muista pyhimyksistä, joita meidän esi-isämme valitsivat suojeleuspyhäiksi kirkkoille, mainittakoon: P. Olavi, Ahvenanmaan suojeleuspyhä, (Lemböten ja Ulvilan kirkkoille sekä Turun dominikani-luostarille); P. Anna, joka Keitsy Marian äitinä nautti erittäin suurta kunnioitusta, (Kunlingen ja Salon kirkkoille); P. Laurentius (Lohjan ja Ekferöön kirkkoille); P. Mikaeli (Finströmin ja Messukylän kirkkoille sekä eräälle hospitaalinkirkolle Turussa); P. Birgitta (Lemlannin ja Halikon kirkkoille, Rautjärven rukoushuoneelle Karjalan Uudellakirkolla sekä Naantalin luostarille); P. Saakko, vanhempi tämänniminen apostoli (Rymättylän, Taimasalon ja Rengon kirkkoille sekä eräälle saarnahuoneelle Paimiossa); P. Katariina (Raarinan eli Nummen kirkolle); P. Pietari (Siuntion, Liedon Jääsken ja Laitilassa olewan Untamalan kirkolle); Johannes kastaja (Sunnin kirkolle); P. Yrjö (Gedan sekä useiden sairashuoneiden kirkkoille); P. Pärttyli (Soukaiisten kirkolle Laitilassa, jonka läheisyydessä vielä jonkinlainen juhla vietetään hänen muistonsa, sekä Perttelin kirkolle), jonka ohessa P. Martti, P. Gertrud ja P. Maria Magdaleena olivat nimikkopyhimyksinä kirkkoilla, kappeleilla ja rukoushuoneilla, mainitsematta niin kutsuttuja Pyhänhengen-huoneita, majataloja köyhiä kulkijamia warten.

Useimmissa tapauksissa owat kuitenkin luterilaisella ajalla tiedot erinäisten kirkkojen nimikkopyhimyksistä niin hämärtyneet, että milloin aiwan toisillensa vastakkaisia, milloin ei laisinkaan enää ole saatavana tietoja niistä. Tallisinta näyttää kumminkin olleen että meidän vanhimmat kirkkomme pyhitettiin Suomen etewimmälle suojeleuspyhälle, Jumalan äidille, jonka palvelus täällä kuten kaik-

ialla muuallakin katoolisessa maailmassa asetettiin ensi si-
jaan, josta vielä jälkiä tavataan meillä jokapäiväisessä pu-
heessa, suomalaisessa puheentavassa „en maar’, totta maar’”,
joka on lyhennys Marian omassa pyhässä nimessä tehdyistä
wakuutuksista.

Paitsi suojeluspyhäänsä, P. Henrikkiä, oli Suomen
kirko katoolilaisuuden viimeisinä aikoina maassamme saa-
maisillaan laskea erään toisen hallitusmiehistään pyhimys-
ten joukkoon, nimittäin piispa Hemmingin, joka oli Tu-
run piispana vuosina 1339—1366. Ollen syntynyt Up-
lannissa vuonna 1290 on hän maassamme tullut tunne-
tuksi yhtenä meidän mainioimpia keskiaikaisia piispojamme.
Jo elin-ajallaan nautti hän suurta kunnioitusta, johon myös-
kin suuresti vaikutti se ystävyys, millä kuuluisa luostarinpe-
rustaja Birgitta kunnioitti häntä. Hänen kuoltuaan kasvoi
hänen maineensa ja kunniansa. Wihdoin alettiin omistaa
hänen tekemiä ihmeitä. Waiikutuswoimaiset henkilöt ja
ruotsalais-suomalaisen kirkon innokas halu saada uusia koti-
maisia pyhimyksiä, joiden loistosta heijastus aina lankefi
takaisin itse maahankin, saiwat toimeen sen, että paawi
Aleksanteri VI vuonna 1499 antoi luvan ottaa hänen ruu-
miinsa maasta ja panna arkussa esille, jossa tilaisuudessa
wietettiin suuri juhla, alkajaisina itse pyhäksi-julistamiselle.

Piispa Hemmingin „autuuttaminen“ (arkussa esille
asettaminen) tapahtui loistawalla ja suuremmoisella juhlalli-
suudella Turun tuomiokirkossa vuonna 1514, josta kirko-
juhlasta laeita kertomuksia vielä on tallella.

Tässä tilaisuudessa itsestäänkin juhlallisen jumalan-
palveluksen ylentävämmäksi tekemistä warten oli tämä jolti-
festikin suuri kirko walaistu mitä loistawimmalla tavalla.
Lauluja Hemmingin kunniaksi laikai, kertomuksia hänen elä-
mästään ja ihmeistään luettiin ja pyhää henkeä kutsuttiin
saapurille tähän pyhään toimitukseen, jonka tapahtuessa tu-
lenliekkiä ja keinotekoisia salamoita nähtiin wälähtelewän

holweista alas kirkkoon ja taas ylös korkeuteen; pieniä ja suuria lintuja, muutamat kulettaen tulta, risteili polwillansa olevan yleisön yläpuolella ja lattialle heitettiin holweista oikein satamalla öhlättiä ja kukanlehtiä, sillä aikaa kun hywänhajuisia suitsutuksia nousi joka pilarin juuresta.

Hemmingin pyhäksijulistaminen, jonka olisi pitänyt tapahtua jonkun aikaa sen jälkeen, jäi toimittamatta uskonpuhdistuksen vuoksi, joka ijäksi päiväksi karjoitti pyhimysten palvelemisen Suomen kirkosta. Kaikesja tapauksessa muistettavan piispa Hemmingin muistoksi on meidän almanakassamme Toukokuun 22 p:llä vielä nytkin hänen nimensä. Hänen kuolinpäiväkseen ilmoitetaan Toukokuun 21 p. 1366.

Mitään kirkkoa ei arwattavasti ole rakennettu Hemmingin kunniaksi eikä liioin meidän kirkkoissamme olevista puuista pyhimysten kuwista ole huomattu yhtään, jota warmaan woisi päättää hänen kuwakseen.

Mhyöskään P. Erikille ei, sen mukaan mitä tunnetaan, ole yhtään Suomen kirkkoa pyhitetty, waikka häntä pidettiin suojeluspyhänä ei ainoastaan Swean ja Söötan waltakunnassa waan myös Suomessa, jossa hänen kuwansa vielä tawataan monissa kirkkoissa, puuhun leikattuna, wieläpä myöskin maalattuna seinien ja pilarien kalkkipohjalle.

Muiden ruotsalaisten pyhimysten joukosta on Suomen kirkossa huomattu kuwattuina P. Sigfrid ja P. Botwid sekä luonnollisesti myöskin P. Birgitta, wieläpä hänen tyttärensä Katarinaakin, waikka viimeksi mainittu wasta vuonna 1479 asianmukaisesti julistettiin pyhimykseksi.

Ne pyhimykset, jotka useimmin owat kuwatut meidän kirkkoihimme, lienewät, jos erotetaan neitsy Marian ja hänen äitinsä P. Annan kuwat, jotka luonnollisesti aina tawataan, olleet seuraawat: P. Henrik, P. Erik, tuo wiisas ja hurstas neito Katarina Aleksandrialainen, jota näyttää erithisellä halulla suosittu, Norjan P. Olawi, P. Birgitta, roomalainen soturi P. Sebastian, P. Stefanus, arkki=enkeli Mikael ja, ehkä myöhäisempänä aikana, tuo ur-

hollinen ritari P. Driö Cappadokialainen, jossa katoollisuuden ajan jälkeenkin lienee nähty kuvaus Kristuksesta, joka wa-pauttaa perfeleen ahdistaman kirkkonsa.

Sywin yleistä kunnioitusta näyttävät sitä paitsi nauttineen hurksaat kristityt neidot P. Dorotea Aleksandrialainen, P. Barbara Nikomedelainen, luostarinjohtaja P. Gertrud Brabantilainen ja englantilainen P. Ursula, ynnä roomalainen P. Laurentius, wäkewä, jättiläismäinen P. Kristoforus Kanaanilainen ja mahdollisesti myöskin fransiskani-munkiston perustaja P. Franciscus Assisilainen, jotka kaiffi tawataan kuvattuina muutamissa katto- ja seinämaalauksissa Suomen kirkkoissa, viimeksi mainittu sitä paitsi usein kuvattu puuhun weistettyinä.

Popukki mainittakoon muutamia pyhimyksiä, joiden kuvia vielä jotenkin usein kohtaa meidän katoollisen aikamme kirkollisten muistojen joukossa, nimittäin: Egyptiläinen erakko P. Antonius, jonka ansioksi on luettu luostarilaitoksen synty; italialainen piispa P. Erasmus, jonka julma marthyrikuolema näyttää herättäneen myötätuntoisuutta; hurksas neito Margareta Antiokialainen; köyhille ja raajarikoille lempeä piispa P. Martinus Tours'ilainen sekä kauppamiesten ja merenkulkijain suojelespyhä P. Nikolaus Vyssilainen.

Sywin paljon käytettyinä esirukoilijoina ja suojelespyhinä taiwaassa pidettiin luonnollisesti Johannes kastaja, Maria Magdaleena, ewankelistat ja apostolit. Lähes jokaisessa meidän keskiaikaisista kirkkoistamme näkee vielä näiden Kristuksen personallisten ystävien ja oppilasten kuvia, joko yhden tai useamman kussakin. Suurimmalla rakkaudella näyttää apostolien joukossa suosittun Pietaria ja Jaakko vanhempaa sekä senjälkeen Andreasta ja Johannesta.

Kun apostolien kuvat niin yleensä vielä ovat nähtävinä meidän kirkollisten muinaismuistojemme joukossa, niin sopii meidän luetella tässä muutamia esineitä, mistä kukiin heistä tunnetaan. Usein kyllä ovat tällaiset tuntomerkit, jotka yleensä tarkoittawat sitä asetta, millä he kärsiwät mart-

tyhyrikuoleman, menneet hukkaan, mutta monissa alttarifaa-
peissa ja kirkkomaalauksissa ne ovat vielä huomattavina.

Siten kuvataan:

Pietari awaimia, sibe- ja päästöawain, kädesä.

Paawali miekan kanssa, muistoksi hänen mestauksestaan.

Andreas x:muotoisen ristin kanssa, jolla hän kuoli.

Filippus tavallisen, n. s. latinalaisen ristin kanssa.

Bartolemeus weitsen kanssa, jolla hän eläwältä nyljettiin.

Simon sahan kanssa; hän paloiteltiin kappaleiksi.

Mattias sen keihään kanssa, jolla hän läwistettiin.

Judas Taddeus sen nuijan kanssa, jolla hän lyötiin kuo-
liaksi.

Jaakko nuorempi sen wanuttajasaunan kanssa, joka saat-
toi hänelle kuoleman.

Mateus marttymyriaseensa, piilun, kanssa.

Tuomas keihään kanssa; wälistä kulmapuun kanssa, joka tar-
koittaa hänen tointaan hengellisenä rakennusmestarina.

Johannes kalkan kanssa.

Jaakko wanhempi pyhisäwaeltajan puwussa, sauwa kä-
desä ja hattuun kiinnitettyä simpukka.

Lopuksi mainittakoon että neljä ewangelistaa, kun niitä
semmoisina on esitettävä, kuvataan vertauskuvilla: Johan-
nesta kotkana, Luukasta siiwellisenä härkänä, Markusta sa-
moin siiwellisenä jalopeurana ja Mateusta siiwellisenä mie-
henä.

Täten olen maininnut useimmat esi-isiemme pyhimyk-
sinä palwelemista miehistä ja naisista, joita me seura-
wissa luwuisa usein tulemme kohtaamaan osittain meidän
kirkkojamme warten keskiajalla työskennelleiden puoleikkajien
osittain maalarien esittäminä.

Kuwanleikkaustaide.

Sittenkun me nyt olemme tehneet tuttavuutta Suomen katoollisen kirkon enin kunnioitettujen, taiwaassa olevien esirukoilijain kanssa, käymme katsomaan kuinka näitä pyhiä myksiä esittiwät kuwanleikkaajat ja maalarit sekä alamme niillä teoksilla, jotka ovat vielä tallella ensinmainittujen taiteilijain tekemistä.

Syytä ei ole nimittäin puhua erithyisistä kuwanweistäjistä Suomessa tai Suomen kirkkoja warten ulkomaalla työskennelleistä, kun ainoastaan hywin harvoja ja mitättömiä kiiveen hafattuja teoksia taiteellista laatua meillä nykyään tawataan, todistamassa täällä harjoitetusta kuwanweistotaiteesta katoollisella ajalla. Joukko yhsinkertaisesti koristettuja kastemaljoja sekä palaset eräästä runsaanmoisesti koristetusta wihkiwesiikulhosta Turun tuomiokirkossa sekä samoin joukko palasia eräästä naista esittävästä kuwapatsaasta Wehmaalla ovat lähes kaikki, mitä täällä allalla on jälellä keskiajalta. Kuitenkin pitää tässä muistaa erästä wanhaa ilmoitusta wuodelta 1646, että Turun tuomiokirkossa olisi ollut eräs wähäsen kohollinen hauta, erään luostarinjohtajattaren viimeinen leposija, ja hänen „weistämällä tehty kuwanja“ oli ollut nähtäwänä hautawiesessä, arwattawasti keskiaikaista tekoa. Mahdollisesti useampia ja arwollisempiakin kiviä taideteoksia samalta ajalta on ollut meidän kirkkjamme kaunistamassa, waikka ajan hammas ne on kuluttanut. — Wasta uskonpuhdistuksen ajasta johtuwat nuo kauniit kiwestä weistetty kuvwateokset, jotka vielä koristawat esim. Turun tuomiokirkkoa, Wynämäen ja Tenholan kirkkoja sekä paria muuta.

Kaiken tämän wuoksi on meillä tässä luotawa yleisilmäys ainoastaan puuhun leikattuihin pyhimysten kuwiin ja alttarikaappeihin sekä muihin samalla tawalla tehtyihin kirkollisiin keskiaikaisiin esineihin, joita on säilytetty meillä meidän päiwimme saakka.

*

*

*

Me voimme olettaa aivan varmana että ensimmäiset pyhimystenkuvat, joita meidän alttareillemme asetettiin, olivat ulkomaalaista tekoa, useimmat tuodut maahamme pappien toimesta. Tie kului luultavasti ensi aluksi Ruotsiin kautta, mutta sittemmin yhtä todenmukaisesti useinkin suoraan Pohjois-Saksan merikaupungeista, jotka välittivät pohjoismaiden kauppaa.

Woi herättää kummastusta että vielä löydetään meillä tällalla, waikka useinkin hyvin rappentuneessa tilassa, katoittain pyhimystenkuvia aikoja sitten kuluneilta vuosifadoilta, warjinkin kun muistetaan että monet luterilaisista uskonpuhdistajista innokkaasti koettivat saada pois katoollilaisia menoja. Niin oli tunnettu piispanme Gerikki Sorolainen wäkiwallalla poistanut alttaritaulut, ristit ja muut kirkonkoristukset Turun tuomiokirkosta. Puusta tehdyt kuvat eivät kumminkaan saattaneet kiusaukseen saaliinhimoa ystäwisä eikä wihollisissa, ja ne saivat sen wuoksi useimmissa tapauksissa jäädä häiritsemättömään rauhaan siinä nurkassa, jonne ne olivat piilotetut, kärjien siellä ainoastaan ajan ja pahan-ilkisyyden häwittämistä. Muutamain paikoin nähtävät ne saaneen jäädä itse kirkkoon. Tämä oli etenkin laita noiden, kansan todenmukaisesti kauwan wilpittömällä hartaudella katselemien suurempien alttarikaappien, joissa oli esitettyä kohtia Jesuksen lapsuudesta ja hänen kärjimisensä historiasta, usein itse ristiinnaulituskuwateoksen keski-kohtana. Vielä tänä päiwänäkin woi yhdesä ja toisessa pitäjässä itse kirkossa nähdä tuommoista kuwateosta säilyttävän, joka vielä useammin on laita useampain suurempain ristiinnaulitun-kuwain. Sunnin kirkossa Ahwenanmaalla sijaitsee alttarikaappi monine ihan katoollisine kuwineen itse alttarilla loukkaamatta laisinkaan ketään.

Helposti huomaa meidän wanhojen, puuhun weistettyjen kirkollisten kuwiemme joukossa sellaiset alttarikaapit ja ristiinnaulitun-kuvat, vieläpä kuwaukset paljon pidetystä P. Drjon pyhimystarustakin — puhumatta luonnollisesti

myöhäisempinä aikoina alkunsa saaneista apostolin- ja ewangelistankuwista sekä samallaisista kuwista meidän saarnatuoleillamme — jotka eivät ainoastaan ole korjatut vaan vieläpä valmistetutkin uskonpuhdistuksen ensimmäisellä wuosisadalla, aina 1600-luvun loppuun saakka. Omituisen walon tähän kuuluviin seikkoihin luo eräs ilmoitus niin myöhäiseltä ajalta kuin wuodelta 1632, kertoen että erään P. Henrikin kuwan oli weistänyt „Turussa mestari Sohan, puuseppä“. Vielä merkillisempänä kuin tämän Suomen suojeeluspyhän kunnioittamista täällä luterilaisella ajalla woi pitää sitä seikkaa, että Sauwon kirkossa arwattawasti hywä aika uskonpuhdistuksen jälkeen koristutettiin, muuten ei suinkaan taitamattomalla maalarilla, lehterinreuna ei ainoastaan uskonpuhdistajain, kirkkoisäin ja wanhan sekä unden testamentin miesten rintakuwilla vaan myöskin erityisten roomalaisen kirkon pyhimysten, joiden joukossa, Husin ja Lutherin wieressä, nähdään suomalainen marttyyri Henrik, alla latinalainen kirjoitus joka kutsuu häntä pyhäksi Henrik-piispaksi.

*

*

*

Meidän wanhimmat puuhun weistetyt taideteokset todistawat 1200-luvun taideaistista. Ne näyttävät siten joutuwan välitysajalta. Mahdollisesti owat muutamat niistä kuwista, joita tahdottaisiin laskea tähän ryhmään, saaneet alkunsa vasta 1300-luvun alussa, jolloin gootilainen aika tunki esiin uusine aistifuuntineen. Ne muutokset, mitä tämän taidetyhlin kehitys waikeutti kuwanweisto-taiteessakin 1300- ja 1400-luvuilla ja aina siksi kunnes uskonpuhdistuksen waiikutus pääsi woitolle meillä 1500-luvun keskivaiheilla, eivät ole mahdottomia seurata tutkiesja meidän kirkoisja olewia katoolisten pyhäinkuwien jäännöksiä.

Rahdennentoista sataluvun pyhäinkuwat tunnetaan kankaasta, jähkästä ja ikäänkuin pensäestä ryhdistään, wa-

lawasta, wäliäpitämättömästä kaswojen muodosta ja suori-
 rista wiivoista, joilla mestarit owat esittäneet waatteiden
 poimuja. Merkkillisenä esimerkinä tämän ajan kuvista voi
 mainita erään istuvan madonnan (Korppoosta), joka teos
 nyt kuuluu yliopiston museoon. Tähän aikaan kuuluu myö-
 sin eräs n. k. Kristuksen ruumiin lipas samasta kirkosta.
 Päitsi Korppoon kirkkoa näyttää siltä kuin olisivat Rantä-
 mäen *), Kaarinan, Nousiaisten, Paraisien, sekä myöskin
 Nauwon, Taiwasjalon ja Naantalin kirkot aikuisimmin hauk-
 kineet itselleen pyhäinkuvia alttareitaan warten. Niiden jou-
 kossa huomataan wanhimmat kuvat mitä meillä on madon-
 nasta sekä Henrikistä, Olawista, Katariinasta, Martinus-
 sesta, Erasmukselta ja muutamista muista pyhimyksistä.

Gootilaisen ajan tultua on kuin kuvat alkaisivat saada
 suuremman elävyyden, joka ei näyttäydy ainoastaan ku-
 woiden wapaassa, miellyttävässä ryhdissä ja nuorteissa,
 hienoisissa kaswojen piirteisissä waan myös pehmeissä, kau-
 niissa poimuissa, joihin waatteet laskeutuvat. Tämä ai-
 kana ei näy pidetyn niin paljo wapaana olewista kuvista
 kuin kirkoseikkauksista, n. k. reliefeistä; ainakaan ei pohjois-
 maisissa tavata monta erillistä pyhäinkuwaa tältä ajalta,
 joka kesti noin wuoteen 1350. Näytteenä tämän ajan ku-
 wanweistokista, jotka useinkin osoittivat liiallista pehmeyttä
 eli niin kutsuaksemme wetelhyttä, mainitsemme erään kau-
 niin reliefin joka esittää Neitsy Mariaa ja Kristusta pil-
 wien werhoamina (Tenholasta); muutamia madonnia lapsi
 sylissä (Lemlannista, Somalasta ja Rantämäeltä) ja muita
 kuwia, niinkuin P. Mikaelin, P. Stefamuksen, P. Laurentius-
 sen, jotka ainakin muutamissa piirteisissä muistuttawat tästä
 warhaisemmasta gootilaisesta tyylistä ja sen muuttumisesta

*) Kaikki Rantämäen kirkossa meidän aikaan saakka säilytetyt
 pyhimyksenkuwat joutuivat liekkien saaliiksi siinä tulipalossa, jota
 1870-luvun keskivaiheilla häwitti kirkkoa. Näistä kuvista oli kui-
 tenkin neljä merkkillisintä jo sitä ennen piirustettu.

uuteen taidesuuntaan, joka 1400-luvulla ripeästi pääsi valtaan ulkomaalla ja joka otti esikuwansa suoraan luonnosta.

Tämä uusi goottilainen taidetyyli ei wiipynyt kowin kauan ennenkuin se meidänkin kaukaiseen maahan alkoi lähettää teoksia, joihin mainittu leima oli painettu. Tästä ajalta alkunsa saaneet kuviot esiintywät rauhallisina ja warmaryhtijinä; kaswojen muoto on usein, warjinkin madonnankuwissa, hymyilevä ja iloinen, kuwan kuitenkin kokonaisuudessaan esittäessä hurskautta, joka waikuttaa erittäin waltawasti. Muutamien omituisimpien pyhimysten kuwilla, waikka ne owatkin eri weistäjien tekemät ja todenmukaisesti myöskin hywin eri paikoissa tehdyt, on usein kyllä eräänlainen niinsanoaksemme muotokuwan luonto, joka tekee sen että wälästi ainoastaan kaswoistakin woisi päättää ketä pyhimystä kuwa on esittäwinään. Se on laita monesti Johannes kastajan kuwien, usein P. Stefanuksen ja P. Sebastianin, vielä useammin P. Katarinan ja erittäin P. Fransiskuskuwien.

Kun muistetaan että useassa meidän wanhemmista kirkkoistamme vielä meidän päiwinämme on ollut ja on näytettämänä kuskakin 10, 15, vieläpä 20 ja useampiakin erityisiä puisia pyhäinkuwia, woi jo huoleti olettaa että useimmilla näistä kuwista ei liene korkeampaa taiteellista arwoa, jonka olettamisen kyllä oikeaksi todistaa tällaisten weistokuwien tutkinus. Köyhän maamme warat eiwät luonnollisesti myöntäneet että etewämpiä ulkomaan mestaria olisi käytetty meidän kirkkoja koristamaan, paitsi muutamissa poikkeustapauksissa.

Että semmoista kumminkin muutamia kertoja on tapahtunut, siitä woivat jotkut erittäin kauniit yksinään seisowat pyhäinkuwat kertoa meille. Siten on eräs nimeltään tuntematon, todellinen taiteilija kuwanleikkaus-aidon alalla warustanut joukon läheltäin olewia kirkkoja Hämeessä erittäin oiwallisilla P. Henrikin ja P. Erikin kuwilla. Kuviot owat merkilliset jalosta ja reippaasta ryhdistä, jossa eräänlainen uljuus näyttäytyy, jota paitsi kaswonjuonteissa on taitawasti kuwantuu eri henkilöiden luonne. Puwut owat

huolellisesti tehdyt, niiden lasokset ja poinnut luontewat, joskin wähä mahtiwaiikutusta tarkoittawina. Ne owat kaikki maalatut kauniilla, vielä hywästi säilyneillä wäreillä sekä kullalla. Kun näitä kuvia on tawattu lähellä toisiaan olewisja pitäjissä Wesilahdella (P. Erikin), Alkaassa (P. Henrikin hynnä Vallin), Hattulassa (P. Erikin) ja Sääksmäellä (P. Henrikin hynnä Vallin), olisi kiusauksessa oletta-
maan että näistä seurakunnista aikoinaan olisi kutsuttu etewä ulkomaalainen taiteilija täällä tekemään nämä työt. Yhtä oletettawaa olisi myös, se on myhönnettävä, että nämä naapuruspitäjät olisiwat yhtyneet suoraan ulkomaalta samalta taiteilijalta tilaamaan nämä kuvat. — Samallinen, luonnetta kuwailewa, puolekji taaksepäin kallistuva komea ryhti huomataan sitä paitsi eräässä Stefanuksen kuwassa, jota nyt säilytetään yliopiston museossa, mutta joka muinoin, ilmoituksen mukaan, on kuulunut tuntemattomalle kirkolle Uudellamaalla.

Huomiota ansaitsewina kuwanleikkauksina mainittuun vielä seuraawat: eräs keskikokoinen korokokuva, esittäwä taiwaan kuningatarta, lapsi käsiwarrella, seisomassa uuden kuun päällä ja sädekehikön, josta säteet lewiäwät koko hänen wartalonsa yli, ympäröimänä. Hänen jalkojensa juures on kaksi enkeliä ja polwiaan notkistawa ritari — tässä asennossa kuwautti itsensä usein se henkilö, joka kuwan kirkolle lahjoitti. Madonnan oikealla puolella nähdään kruunattu sotilas sekä nainen, samoin kruunu päässä. Tämä huomiota ansaitsewa teos, joka, kuten viimekji mainitut Henrikin, Erikin ja Stefanuksen kuwattin, on tehty tammesta, arwataan tehdykji 1400-luvun keskivaiheilla ja on kuulunut Uudenkaupungin kirkolle. — Vielä: Pohjan pitäjässä tawattoman suuri, erittäin miellyttävä ryhmä, esittäwä ristiltä alasotettua Kristusta, lewäten kuolleena surewan äitinsä syliissä, n. k. pietä, kuten tälläisiä ryhmiä tawallisesti italiankielessä kutsutaan; jotenkin kaunis, waikka thyni ja kankea P. Katariina (Karjaalta), riemuitsewana wainoojastaan; hywin hauska P. Antonius ja Johannes kastaja (molemmat samaten Kar-

jaalla); hurstas kuwa ranskalaisesta pyhimyksestä P. Dionysioista, kantavana omaa poishalattua päätänsä (palanut Rantämäellä); P. Olavin kuwat Raijiossa ja Salossa; madonna koko sädekehikon ympäröimänä Pälläneeltä; P. Birgitta Salossa, P. Antonius Finströmissä; P. Henrikin ja P. Erikin kuvia Hammarlannissa; eräs madonna Zomasassa; eräs hymyjuinen P. Katariina Korppoossa sekä muita, joiden luetteleminen weisi meitä liian kauas. — Kannattaa ehkä huomauttaa, että Hämeessä ja osittain Uudellamaalla nähdään ainakin werrattain useampia etewiä pyhäin-kuvia kuin Warfinais-Suomessa, jossa kuitenkin muuten on erittäin suuri joukko tuommoisia weistoksia vielä tallessa.

Eräs tunnettawa ryhmä pyhäinkuvia mainittakoon vielä. Nämä owat useimmiten kiireestä kantapäähän kullattuja ja merkillisiä tuuhean, kiharan tukan omituisesta muodostelusta. Sellaisia kувioita on tawattu esim. Hauhossa (P. Stefanus, ewankelista Johannes); Janakkalassa (P. Stefanus ja eräs tuntematon pyhimys); Lohjalla j. n. e.

Syyistä woinee kutsua yllämainittuja teoksia pohjois-saksalaiden kuwanweistäjien tekemiksi tai ainakin arwella ne tehdyiksi sellaiden mestarien mukaan 1400-luvulla. Mutta myöskin muista saksalaisista kuwanweistäjäkouluiista owat todistuksina muutamats, ei kowin monet, pyhäin-kuwat meidän kirkoissamme, esimerkiksi nuo pitkulaiset naisenkuwat pie-nine, nuorellisine kaswoineen Nousiainissa, Sunnissa, kenties myöskin Risossa j. n. e., jotka muistuttawat Bölninkoulun teoksista. Nämä kuwat Sunnin kirkoissa owat kallisarwoiset.

Wihdoin tulemme melkoiseen joukkoon pyhäinkuvia, joita on hywä syy olettaa weistetyiksi Suomessa, osaksi tänne kutsuttujen kehnojen työmiesten, osaksi meidän omain kansalaidemme tekemiksi, jotka wiehtyiwät jäljentelemään, wälistä myöskin itsenäisempiin töihin kuwanleikkauksiteossessa. Kaikki nämä teokset osoittawat eri määrin taiteellisen käte-whyden puutetta. Muutamats owat hlenmäärin lapsellista tekoa, toiset aina irwikuwan tapaan saakka kömpelöitä ja

karkeita. Sellaisiin kotimaisiin veistothön kokeihin voitaneet lukea erityisiä kuvia Janakkalasta, Wanajalta, Kalvolasta, Sääksmäeltä ja Pälkäneeltä Hämeessä, Somerolta Uudellamaalla, Perniöstä ja Uskelasta Warjinais-Suomessa, Tyrwäältä ja Lapista Satakunnassa j. n. e. Myöskin kätewyhdestä kuuluisalla Pohjanmaalla — joka kuitenkin taidehistoriallisessa katsannossa on tuskin laisinkaan tutkittu ja sen vuoksi tässä teoksessa jäänyt, kuten myöskin maan itäosat, huomioon ottamatta — näyttävät kotimaiset miehet joskus ryhtyneet kaunistamaan kirkkoja pyhäinkuilla, kuten voi päättää muutamista madonnan kuwista Korsnästä, joilla on uljas ja miellyttävä, olisi taipuainen sanomaan pohjanmaalaisen vapaa ryhti, ja nämä ehkä edustavat korkeinta määrää taitavuutta, mihin puhtaastaan kotimainen kuwanleikkaus-taide meillä pääsi keskiajalla.

Kotimaisten kokeiden erityisellä mielihalulla walittuina aineina lueteltakoon pyhän Annan kuwat tyttärensä Marian ja Jesus-lapsen kanssa; madonna lapsensa kanssa; ristiinnaulittu; kolmihyhteyt; P. Henrik Vallin kanssa tai yksin, sekä jokunen P. Katariina, P. Birgitta, muutamia apostolinkuwia y. m. Esimerkkinä näiden kuwanleikkaajain lapsellisista esityksistä mainittakoon eräs Annaryhmä Lapista, jossa Maria, Jesus-lapsi sylissä istuu Annan olkapäällä; Wapah-tajaja hynä maapallo (Perniössä), jossa Wapah-tajalla on suhdattomasti pitkä pää ja lyhyt ruumis; eräs madonna (Janakkalassa) Jesus-lapsen kanssa, puettuna pitkään paitaan, oikeaan suomalaisen mekoon j. n. e. Usein owat ne myöhemmällä ajalla kamalan näköisesti peitettyt sinijillä, walkoisella ja muilla värillä.

* * *

Pyhän ruumiin lippaita, jotka kuwaawat kuolutta Kristusta makaavana haudasjaan, on tähän saakka ainoastaan kaksi tawattu, jo mainittu Korppoosta ja toinen

Laitilasta. Hattulan kirkossa on eräässä seinämaalauksessa sama aine kuvattuna. — Kristiinnaulitunkuvista, n. k. krusifikseista, otamme puheeksi toijessa paikassa.

* * *

Edellisessä mainitut yksityiset kuvat olivat kirkossa asetetut osittain komeroihin, osittain alttarille pienellaisiin, owellisiin tai owettomiin, sekä ylhäältä ornamentirivillä koristettuihin, puusta weistettyihin kaappeihin. Sellaisten kuvien sanottiin seisowan baldakiinin alla, ja näitä pieniä kuvakaappia on vielä muutamia tallella, waikka wahingoittuneina.

Tälläisiä pieniä alttarikaappia syntyi parhaasta päästä 1400-luvulla, kuitenkin weistettiin myös tämän vuosijadan kuluessa, kuten sitä ennen ja jälkeenkin, suurempia alttarikaappia, joihin asetettiin monta kuvaa.

Alttarikaappien alkuperäinen tarkoitus oli olla säilytyspaikkana kirkossa oleville pyhäin marthyrien tai heidän piinauskalujensa jäännöksille y. m., joita, n. k. reliikieä, pidettiin kunniasa. Kuvien tarkoituksena oli sen vuoksi aluksi ainoastaan koristaa tälläisiä pyhäinjäännös-lippaita. Wähitellen anastivat weistetyt, runsaissa värteisä ja kultauksissa komeilewat pyhäinkuvat yhä suuremman tilan ja tulivat wihdoin pääasiaksi näissä alttarikoristuksissa.

Woi näyttää alttarikaappia, joissa ei ole ollut ollenkaan weistettyjä kuvia, waan jotka kokonaan owat olleet koristettuina maalauksilla, sekä kaapin peräseinä että owien ulko- ja sisäpinnat. Toijissa oli weistettyjä kuvia itse kaapisä sekä owien sisäpuolella, ulkopintojen ollessa täynnä maalauksia. Tämä alttarikaappien koristamistapa näyttää olleen tawallisin. Muuten waihtelivat alttarikaappien muodot ja sisustukset monellaisella tawalla. Suuremmilla on wälistä ylärakennus, owet owat kumpikin puolta leweämmät kuin koko kaappi, mutta ne woi saranoilla keskikohdalta ikäänkuin

murtaa, kun tahtoo lyödä ne kofoon, tai lewittää kaapin kalfinkertaiseen lewenyteen. Kirkon suurina ilojuhlina oliwat kaapit auki, niin että koko niiden loisto oli kansalle nähtävänä. Paaston aikana suljettiin owet, niin että ainoastaan ulkopuolelle laitetut, wälistä fangen ysfinkertaiset maalaukset jäiwät nähtyiin.

Suurempia alttarikaappia, joissa on koristetut owet, kutsutaan tavallisesti siipialttareiksi. Ne saivat alkunsa, kuten näyhtää, wähää ennen warfinaisen gootilaisen ajan alkua, parhaasta päästä Saksassa, jossa ne samoin kuin Flanderissa sittemmin saawuttiwat runsaimman kehityksensä keskiajan loppupuolella.

Ristiinnaulitseminen sekä madonnan kirkastuttaminen owat näiden kuvateosten pääaineita, kun sitä wastoin siurymät tavallisimmin kuvaawat tapauksia Kristuksen lapsuuden tai kärkeinisen historiasta, tai myöskin on niissä apostolien ja muiden pyhimysten kuvia.

Vanhimmat siipialttarit tunnetaan kuten muutkin työt 1200-luvulta kuwioiden jäykästä ryhdistä, wakawasta kaswojen muodosta ja kankeista poimutelmistä. Myöhempänä aikana tehdyissä töissä näemme me samat omituisuudet ja tuutomerkit, joista on mainittu kertoessa 1300- ja 1400-luvulta johtuista yksityisistä pyhimystenkuwista. 1500-luvun alussa alkoi uusi waikutus päästä woimaan alttarikaapin leikkaamisessa, joka waikutus oli lähtenyt Flanderista. Kuwanleikkaaja ei tyytynyt enään antamaan kuwioille sitä lewollista ja hurstkasta ryhtiä, josta lähinnä edellisen ajan teokset tunnetaan. Koetettiin nyt kuvata ryhmät ja henkilöt kowassa ja wilkkaassa liikkeessä, mahtawissa asennoissa ja kiihkoisiin kaswoin, joissa taiteilijat wälistä mestarillisesti onnistuivat, mutta useinkin meniwät luonnottomuuteen saakka niillä liiallisuuksilla, joita he päästiwät teoksiinsa.

Kaikista näistä kolmesta mainittawimmasta taiteensuunnasta ja aikakaudesta on meidän kirkoisjamme nähtäwänä alttarikaappia ja joukko semmoisten jäännöksiä.

Erittäin merkillinen on näiden joukossa eräs Rumlengen kirkossa Ahvenanmaalla säilynyt siipialttari, joka ijässä voi kilpailia vanhimpain tunnettujen kuvanleikkauksilla varustettujen alttarikaappien kanssa ja ehkä voittaaakin ne, vaikka keskikohdalle asetettu kuvio, madonna lapsensa kanssa, on paljo myöhäisemmältä ajalta. Siwuryhmit sitä vastaan, jotka kaikki kuvaavat tapauksia Jesuksen lapsuudesta, todistavat teoksen tavattoman korkeata ikää, samoin kuin myöskin koristeet viittaavat takaisin välitysaikaan. Merkillinen alttarikaappi samasta ajasta on hiljan tavattu Urjalassa.

Lähimmäkfi tätä alttarikaappia ijässä lienee ehkä syhtä asettaa femmoisen kattelmat Halikossa, kuvaawa kolmea tietäjää itäiseltä maalta kantamassa lahjojaan Jesus-lapselle, joka on madonnan sylissä. Mahdollista voi olla kumminkin, että tämä kieltämättä huomiota ansaitsewa teos on kotimaisen mestarin tekemä vapaa jäljennös jostakin vanhemmasta kuvateoksesta.

1400-luvulta ovat meidän vanhimmat siipialttarit. Muutamilla niistä on näytettävänä waan harwalukuinen keskiryhmä, useinkin ainoastaan madonna lapsineen, pietä, ristiinnaulittu parin ihmisen ympäröimänä, kolme tietäjää tai muuta femmoista. Siwukuviot ovat kufin erityyisessä komerossaan. Useimmat tämmöisistä kaapeista lienevät kotoisin pohjois-Saksasta ja tänne kulkeentuneet Lybeekin, Danzigin tai muun pohjois-Saksan merikaupungin kautta, joiden kanssa Suomi mainittuna aikana oli wilkkaassa kauppayhteydessä. Että sellaisia tilauksia ulkomaalla warta-wasten Suomen kirkkoja warten tehtiin, huomataan sekä siitä että P. Henrikin kuwa kaunistaa paria näistä (kuten Finströmisssä ja Houtskarissa), että myöskin eräästä kirjjeestä 1500-luvun alusta, jossa kerrotaan että Naantalista oli eräältä Danzigissa asuwalta taiteilijalta tilattu „alttaritaulu“ (alttarikaappi), jota tilausta ei ollut toimitettu ja sen wuokfi eräs toinen mestari samassa Saksan kaupungissa oli tarjoutunut tekemään samaisen alttarikoris-

tuksen halvemmasta hinnasta. Epäilemättä oli tilaus tehty Naantalain luostarikirkkoa warten. Ehtä on se kaunis alttarikaappi, joka vielä on tallella Naantalissa, juuri sama, josta mainittu kirje antoi aiheita kaupan hieromiseen. Sen ajanluonne sopii täydellisesti yhteen semmoisen olettamisen kanssa.

Alttarikaappia, joissa madonna lapsineen on pääryhmänä, on meillä Sunnin, Houtskarın, Maskun, Lemun, Rymättylän y. m. kirkkoista. Sellaisia jotka kuvaavat neitsy Mariaa tai waan kuningattarena on ainakin tawattu Somerolla, Wynnämässä ja Naantalissa sekä palasina Marttilasta. Kolme kuningasta eli tietäjät itäiseltä maalta muodostawat keskiryhmän Eurajoelta, Uudeltakirkolta ja Halikosta tawatuissa alttarikaapeissa; pietäryhmä taas samassa paikassa alttarikaappia Lemnannisssa, Finströmissä y. m. Kristiinnaulitseminen on kuvattu Saltwikissä, Nauwossa y. m. Muiissa alttarikaapeissa on korokokuvauskohtauksia Kristuksen elämästä (Thrwäässä, jäännöksissä Jossakyrössä y. m.) tai wapaana seisowia apostolinkuvia (Kiedossa ja muissa kirkkoissa).

Todenmukaisesti lufewat useammat näistä syntynsä 1500-luvun alusta, waikka wanhempi aistisuunta vielä on niihin waikuttanut. Muutamat woitanee warmuudella sanoa olewan paljo myöhäisemmältä ajalta, jolloin uskonpuhdistus jo oli ehtinyt poistaa ainakin pyhäinpalweluksen ul naiset jäljet tässä maassa, ja senwuoksi tawataankin siellä täällä alttarikaappia, joissa on yksinomaan kuvauksia Kristuksen elämästä.

Näytämme tässä kuvan alttarikaapista Houtskarissa, waikka se sisältää ainoastaan yhden madonnankuvan eikä anna käsitystä runsaammin warustetuista siipialtareista. Se näyttää meille kuitenkin tawanmukaiset maalaukset owien sisäsiwuisissa: oikealla puolen on tuomion enkeli pitäen kädessään tekojen waakaa, jolla ihmisten hymät ja pahat työt punnitaan, sekä sen alla P. Henrik riemuitten siitä että on Vallin woittanut. Wasemmalla puolella me näemme

Þ. Ursulan, joka pitää kädesään marttyyriasettaan (nuolta), suojellen niitä 11,000 neitoa, jotka pyhäntarun mukaan yhdesjä hänen kanssaan kärsivät kuoleman uskonsa vuoksi Kristukseen. Tämän kuvan alla nähdään mereltä tuleva laiva, josta annetaan ulos wenheesen eräs arku, luultavasti se, jossa sama pyhimyskaappi oli tänne tuotu. Kuvasa oleva firjoitus antaa tiedoksi hurškaan antajan nimen: „Dlof An-

Kuva 1. Alttarikaappi Houtskarisja.

dersson i Korpo socken". Myöskin owien ulkosiwut owat maalatut taiwaan kuningattaren ja kolmen pyhimyksen kuwilla. Alttarikaappi Houtskarisja lienee muodelta 1508.

Suuremmista, muhkeammista alttarikaapeista monine kuvioineen ja runfaine koristeluineen emme ole tilaisuudessa

antamaan mitään kuvaa. Kerromme senvuoksi vähäsen tar-
kemmin, waikka suurimmasa lyhykäisyhydesä muutamista,
joita edellä on luettu.

Someron alttarikaappi, todennäköisesti 1400-lu-
wun lopulta, näyttää meille madonnan (neitsy Marian) lap-
sineen ja heitä ympäröimässä enkeliä, jotka kilwillä kantawat
ristiinnaulitun käsiä ja jalkoja. Minna on rukoilemasa pol-
willaan eri arwoisia hengen miehiä ja maallikoita. Altteri-
kaapin owissa on neljä, samoin kuin pääosastossa puoli-
korke-leikkausjella tehtyä kuvaa, kuitenkin vähemmästä taide-
arwosta kuin tämä.

Naaron alttarikaapin keskiosastolle, ristiinnaulitse-
miselle, ehkei woi antaa samaa arwoa kuin owien sisä-
siwilla pienissä komeroissa sijaitsewille apostolinkuwille,
joista muutamilla on erittäin luonteenmukaiiset kaswot. Kuol-
leman ilmaus Wapahtajan kaswoissa on kuitenkin tyhni ja
kaunis. Owien ulkosiwilla tawataan jäännöksiä maalauk-
sista, joita wähtävästi on toimittanut toinen taiteilija kuin
se, joka on leikkanut kaapissa olewat kuwateokset. Usein kum-
minkin oli tapana että sama käsi, joka leikkasi kuwat, myös-
kin maalasi sekä ne että owenpinnat. Tämä kaappi on kui-
tenkin uudestaan korjattu luterilaisella ajalla.

Hywin suuri ja komea alttarikaappi tawataan Naan-
talissa, ja on siinä kuwattuna muiden muassa P. Bir-
gitta ja hänen tyttärensä, P. Katarina Wadstenasta, ympä-
röimässä keskiryhmää: madonnan kruunausta. Kuwiot owat
täällä suurempia kuin meidän muissa siipialttareissa. Owien
sisäsiwissa on 12 apostolin sekä muutamien pyhimyksien,
niiden joukossa P. Olavin ja P. Erikin, kuwat.

Alttarikaappi Sundin kirkossa nauttii Ahwenanmaalla
suurta arwoa, waikkei kowinkaan ansaittua, sillä leikkausjaset owat
hywin keskiarwoista laatua. Sen suurin merkittävyys on niissä
kahdeksassa, osittain harwinaisessa naisenkuwassa, jotka ympä-
röiwät pääryhmää, madonnaa lapsineen. Owissa on aposto-
lien kuwia, kantamassa lausenauhoja, joihin augustinolai-

nen uskonnustunnustus on latinaksi kirjoitettu myöhempänä aikana, sillä tämä siipialttari maalattiin uudestaan vuonna 1662.

Mynämäen alttarikaappi on tehty madonnan ylistykseksi, joka on kuvattuna gootilaisen suojakaton alla ruokoilvien laumojen ympäröimänä. Kuvaus on jotenkin taiteettomasti tehty.

Wielä vähemmän taidearwoa on Tyrwään alttarikaapilla, jossa luetaan päällekirjoitus „ähra wari Gudh“ uudemman ajan kirjaimilla, osoittaen että teos ainakin on korjattu, mutta todennäköisesti tehtykin aikoja jälkeen uskonpuhdistuksen*). Tämä mainittakoon kuitenkin tässä ohimennen, koska se on saanut sijaa yliopiston museossa.

Lopuksi muistutettakoon alttarikaapista Uude ssa-kirkossa (Uudenkaupungin lähellä), jonka tekotawassa huomataan meidän muista alttarikaapeista eroawainen taidesuunta, ja on senwuoksi oltu huomaawinaan siinä itämaista vaikutusta, warjinkin niissä kauniissa maalauksissa, jotka koristawat owia ja esittäwät useita kohtauksia B. Mgatan pyhimystarusta. Nämä maalaukset owat laatuaan hienoimpia ja komeimpia, mitä meillä on keskiajalta. Tästä alttarikaapista kertoo kansantaru, että se olisi ajaantunut maalle wieraasta laiwasta, joka tawaroinen ja miehistöineen hukkui sitaläisessä saaristossa. Yhdessä maalauksista on luettawana kirjaimia, joilla näyttää olewan slawonilainen (wanha-wenäläinen) luonne.

* * *

Myöhäisemmältä ajanjaksolta, jolloin wlamiläinen vaikutus ehti tänne pohjoismaihin saakka, se on katoo-

*) Kuwat tässä kaapissa owat reippaasti ja kerteästi piiretyt, kaswot owat iloisia ja leppeitä, tawataanpa wielä joitakuita yksinfertaista käsityskantaa kuwaawia juonteitakin. Niinpä esim. nähdään siinä kuwasja, joka esittää Jesuksen syntymistä, eräs „paimenista“, poika, istumasja alinna korokuwassa, puhaltaen jättipilliään, sillä aikaa kun taksi puffia hänen laumasjaan puskee toisiaan kaikin voiminja.

lilaisuuden viimeisiltä vuosikymmeniltä, ei meillä luultavasti ole useampia kuin kaksi siipialttaria, molemmat, paha kyllä, wahingoittuneita, mutta sentään kauniita ja arvolittaisia, josko eivät olekaan merkittisiä siitä komeudesta, josta monet samallaiset alttarikoristukset ulkomaalla, siellä kun on aina 30:kin jalkaa korkeita kuvateoksia, jota vastoin meillä säilyneet wamiläiset siipialttarit (Wehmaan ja Wanajan kirkoista) ovat korkeintaan 9 jalan korkeisia ja 8 jalan lewyisiä.

Päärhymä kumpasessakin kaapissa kuvaa ristiinnaulitsemista. Tässä suuressa kuvauksessa Wehmaan alttarikaapissa on nähtävänä koko 26 kuviota. Siwuryhymät siinä esittävät lähinnä ennen ristiinnaulitsemista ja sen jälkeen tapahtuneita kohtauksia, ja on niissäkin nähtävänä monta kuviota eli yhteensä 31. Nämä ovat huomattawat wilkkaista, mielenilmeisistä asennoistaan ja liikkeistään sekä luonteenomaisista kaswoistaan. Kaapin owet ovat molemmin puolin hywin taitawan käden maalaamat. Myös kuvioiden muinainen väritys on jällellä.

Sitä vastoin on myöhempi aika, walitettavaa kyllä, maalauttanut walikoisella öljywärillä koko Wanajan alttarikaapin, joka kuitenkin kieltämättä on kauniin meidän siipialttareistamme, waikka siitä pari kuviota on kadonnutkin. Kuvateoksen aliosa esittää tapauksia Marian elämästä ja Zesuksen lapsuudesta, yliosia ristiinnaulitsemista sekä Zesuksen käyntiä Golgatalle ja valmistuksia hänen hantaamiseensa. Koristelu on runsas ja käsittää myös pienempiä kuvioita, jotka ovat asetettuja pienille konsoleille eli seinähyllyille, ja kiinnitettyjä niihin pylwäihin, jotka ympäröiwät keskiosastoa. Tällä kallisarwoisella kaapilla on kyllä nyt rauhoitettu paikka itse kirkossa, mutta sen pitäisi kalliina kansan omaisuutena saada kunniasijan meidän julkisissa koloelmisjamme, tullaisten niin tunnetuksi kuin se ansaitsee.

*

*

*

Kaikki semmoiset puuhun leikatut kuvat, joista tässä luvussa olemme maininneet, peitettiin tavallisesti liimatuilla liisteillä tai suuremmilla waatekappaleilla, joiden tarkoituksena oli puusfa tapahtuneiden halkeamain salaaminen. Sittemmin siiveltiin niihin valkoinen kalkkimaali, johon sitte lisättiin wäreja ja kultausta. Kun tämä päällystäminen huonosti toimitettiin, woi hyvän kuwanleikkajan teos joskus tulla rumennetuksi, niinkuin myös huonomman teoksen puutteet tällä menestawalla osaksi kätkeytyiwät.

Ulkomaalla käytettiin mieluummin tammea, wälistä lehmusta tällaisiin leikkausteoksiin. Pohjoismaisssa käytettiin tähän tarpeesen myös koiwua ja muita tavallisia puulajiamme, kuitenkin huomataan wanhoinsta keskiajan tilikirjoista, että tänne 1400- ja 1500-luwuilla oli tuotu myös tammea, todenmukaisesti ainetarpeeksi puijia taideteoksia warten, pääasiassijimmuin ehkä sittekin taiteikkaimmin koristettuja istuimia ja arkkuja warten linnoisssa tai piispanpenkkiä ja kuoriaidakeita y. m. kirkkojen tarwetta warten. Näistä leikkausteitten tuotteista lausumme nyt muutamia sanoja.

Kuoriaidake, piispanistuimet, kuoripenkit y. m.

Oli tapana muinoin katoolisissa kirkkoissa usein hywin korkealla, leikkaellulla aidakkeella erottaa kuori, kirkon pyhin oja ja samalla hengelliseen säätyyn kuuluwien paikka jumalanpalveluksen aikana, muusta osasta kirkkoa, johon yleisellä kansalla oli oikeus kokoontua. Seurakunta oli jumalanpalveluksessa seijaallaan tai polwillaan, jonka wuoksi mitään istumapaikkoja maallikoille ei tarwittu. Hengellisiä warten sitä wartin oli istumasijat määrättyinä kuoripenkeissä, jonka ohessa isommisssa kirkkoissa oli penkkiä yhtä henkilöä warten erityisissä aitauksissa, joita istumapaikkoja, kun ne yleensä olivat korkeimpia hengellisiä warten, tavallisesti kutsuttiin piis-

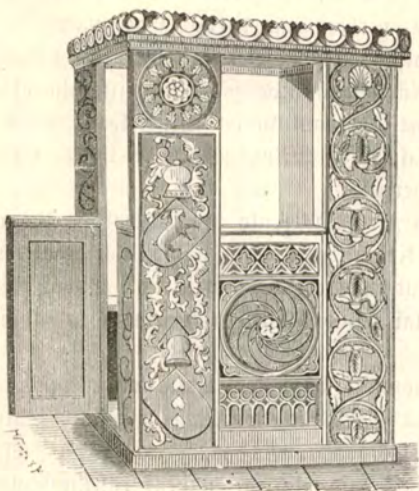
panistuiniksi. Mutta myös korke-arvoiset maalliset henkilöt olivat asetuttaneet itseään warten samallaisia istuimia, tawallisesti koristettuja perheen aatelisella waakunakuwalla.

Myöskin kastemaljan ympäri asetettiin tawallisesti aidake, ja usein nähtiin sen yläpuolella katos, jota kutsuttiin taiwaaksi. Vielä erotettiin kappelit ja hautakuorit itse kirkosta rautaisella aidakkeella tai kalterilla. Wiimein tarwitji kirkko, messuwaatteiden, asiapaperien ja kirjain säilyttämistä warten muutamia kaappia ja kirstuja, jonka wuoksi keskiajan puusepiltä ei puuttunut kirkon työtä, kun nämä kuoriaidakeet, istumapaikat ja muut huonekalut tawallisesti olivat taiteellisesti tammesta tai muusta kallisarwoisemmasta puulajista leikatut.

Että Turun tuomiokirkossa keskiajalla oli tämmöisiä koristuksia, woi pitää warmana, waikka ei olisikaan saatu eräästä vanhasta muistoonpanosta wuodelta 1649, joka koskee wanhan kuorin repimistä ja uuden rakentamista, tietää että „munkkien“ rakentama ja kallis „puusepäntyö“ monine kuwineen oli saanut paikkansa uudessa kuorisessa pitkin sen seiniä. Näillä pitänee hymärtää ne riivit kiintonaisia kuoripenkkiä, joissa oli korkeat selkänojat, runsaasti leikkausilla warustetut ja kaikenlajisilla hengellisillä ja maallisilla kuwioilla warustetut katot ja päädyt, ja joita katoolisissa kirkkoissa oli pappien mukaawuondeksi. Mutta nämä wanhat kuoripenkit owat samoin kuin kuoriaidake ja muu puusepäntyö Turun tuomiokirkossa aikoja sitten menneet poroksi niissä monissa tulipaloissa, jotka owat wanhaa tempeliä häwittäneet.

Räsiytyksen siitä taitawuudesta, millä tälläistä puun työtä meidänkin kirkkojamme warten toimitettiin, antaa meille muun muassa ne n. k. kuori- eli piispantuolit, joita on jäljellä Sauwon ja Taiwasjalon kirkkoissa, kumpasessakin waakunamerkeillä koristettuina. Ne owat molemmat 1400-luvun jälkimäiseltä puoliselta.

Kuva n:o 2 osoittaa meille Sauwossa olevan piispan-

Kuva 1. Kuorituoli Sauwossa.

tuolin kauniine lehtikiemuroineen, rujetteineen ja wafunaforistuksineen lehtikoristusten keskellä. Mainitus sa muinaismuistoista rikkaassa kirkossa huomataan myöskin vanhain somain kuorinpenkkien osia.

Muutamissa meidän suuremmista keskiaikaisista kirkkoista, jotka ovat säilyneet ankaramilta tulipaloilta,

niinkuin Korppoon, Sauwon, Nauwon, Taiwassalon ja muissa, löytyy jäännöksiä runsaasti leikkauksilla varustetuista, gootilaiseen rakennustapaan tehdyistä kuoriaidakkeista, joita nyt nähdään kiinnitettyinä lehterien etusivuihin tai kirkonpenkkien kuoria vastaan olewiin esikappaleisiin. Kauniin semmoisen kuoriaidakkeen jäännös on Korppoossa ja kuuluu siihen 16 osaa, jokainen leikattu erillaiseen, aistikkaasen malliin, runsasti vaihtelevilla gootilaisilla muodoilla keskiajan loppuosalta. Kuva n:o 3 esittää yhden näitä osia; keskellä nähdään n. k. Katarinanpyörä. Tamminen weistöstyö on saanut pitää tämän puulajin luonnollisen värin.

Kaunis, komea rufetti, samoin jostakin kuoriaidakkeesta, tawataan Tuusulassa.

P. Maarian iäkkäässä kirkossa on säilyssä lehteripilari, johon on leikattu wiinirypäleitä ja lehtiä. Se lienee tehty hyvää aikaa waremmin kuin nyt mainitut leikkaustyöt.

Minkään saarnastuolin jälkeä katooliselta ajalta ei ole tawattawana meidän kirkoissamme. Niitä ei ollutkaan sellaisia kuin nykyiset. Kun pappi joskus puhui seurakunnalle, asettui hän jollekin lehterille tai johonkin ikkunan tapaiseen, rintanojalla varustettuun aukkoon muurisfa, johon mentiin rappusia myöten. — Vanhin saarnastuoli, mikä meillä on, on eräs yksinkertainen, sinisefi maalattu, waakunamerkeillä ja ornamenteilla kaunistettu häkkiaidake puhujaa warten. Se on Hattulassa ja siinä on vuosiluku 1550. Tämä, kohta

Kuva 3. Osa eräästä kuoriaidakeesta Korppoossa.

uskonpuhdistuksen täydellisesti valtaan tultua tehty saarnastuoli, on nähtävästi suomalaista tekoa, niinkuin myös ne falsatekoiset vanhat tammiset kaapit ja arkut, joita vielä on muutamissa kirkoissa, esim. Turun, jossa eräs kaappi, varustettu „taiteellisesti leikatuilla liistoilla“, vielä kätkee ihmisluunkappaleita, joita „pyhäinjäännösten“ nimellä papit muinoin möivät huruskaille kristityille.

Dwatto muut yllämainitut leikkaustyöt (kuoriaidake ja „piispantuolit“) suomalaista työtä, jääköön sanomatta. Ennen vuotta 1500 mainitaan meidän keskiaikaisissa asiakirjoissa ainoastaan yksi puusepän-ammatin edustaja, nimittäin vuonna 1448 „Olof Nikkarinpoika“ Wanajalla. Sitä vastoin mainitaan 1500-luvulla useita sellaisia käsityöläisiä.

Kuitenkin antaa lukuisain pyhäinkuvien löyhöntä, joiden kotimaista alkuperää ei juuri voi epäillä, aihetta uskomaan että meidän kirkkomme ylimalkaan niin sanoaksemme rakennustaitteellisia koristuksiaan ja taide-sijustuskalujaan warten saivat käyttää täällä asuwia käsityöläisiä.

Maalaustaide.

Kalewalan runot panevat meidät uskomaan, ettei talouskalujen ja waatepukujen sekä koristusten ja aseiden wä-reillä koristaminen ollut ihan tuntematonta meidän pafanallijille esi-ijillemme. Kuitenkin woince pitää selwänä että heidän wärinyhdistyksensa, jos sellaisia oli, ei suinkaan olisi woitu lukea siihen mitä kutsutaan maalaustaiteeksi.

Wasta kristin-uskon tultua maahamme, esiintywät ensimmäiset todellisen maalaustaiteen kömpelöt oireet, antautuen, kuten rakennus- ja kuwanweisto-taidekin, kirkon palvelukseen.

Kuten jo tiedämme, rakennettiin meidän suuremmat keskiaikaiset kirkot epätajaisista harmaakiwimöhkäleistä, jonka wuoksi seinät jäiwät rosoijiksi ja rumiksi. Sen-aikuisten linnain ja warakkaampain asumusten tawan mukaan olisi kyllä woitu taidokkaasti kudotuilla ja kirjawilla matoilla ja esir-puilla werhota myöskin kirkon seinät, mutta tämä olisi tullut hywin kalliiksi, jota paitti kankaat olisiwat pian kostuden waikutuksesta pilaantuneet ja turmeltuneet.

Pidettiin senwuoksi parempana peittää seinäpinnat ja myöskin holwit, missä semmoisia oli, kalkki-kerroksella, jonka jälkeen wesiwäriillä teetettiin maalauksia siten syntyneelle kuivalle kalkkipinnalle. Tätä maalaustapaa nimitetään italiankielessä *al-secco*, joka merkitsee „kuivalle“. Tämänlaiset maalaukset olivat tarkoituksensa erittäin sopiwia. Nine oli halpaa, ja kalkkipohjaan imeytyneellä wä-rillä on omituisuutena että se yleensä hywin kauwan säilyttää pirteytensä ja selwyhtensä, kuten meillä on tilaisuutta wiclä tänään nähdä muutamissa meidän kirkoista, jotka 400

wuotta tahi vielä enemmänkin aikaa sitte koristettiin tämänsä maalauskilla.

Suomeen tuli tämä tapa samasta maasta, joka on tänne lähettänyt meidän ensimmäisen lähetyssaarnaajan ja meidän ensimmäiset papit, joiden seuraajista kenties yksi tai toinen on itse ottanut mainittuihin kirkonmaalauksiin osaa.

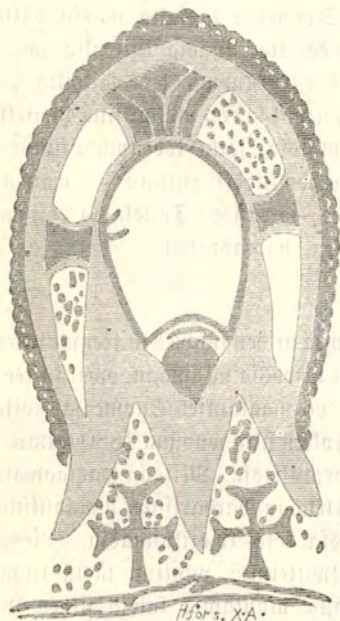
Näyttää siltä kuin olisivat aikuisimmat tunnetut kalkkimaalaukset Ruotsissa ja Suomessa samalta vuosisadalta eli 1200-luvulta, siis välitysajalta. Wasta kuitenkin gootilaisen ajan loppupuolelta, eli 1400-luvun keskivaikeilta alkaen, tuli kirkkojen koristaminen al-secco maalauskilla yleiseksi tawaksi näissä molemmissa maissa, jotka todennukaisimmin suoraan pohjois-Saksasta, mahdollisesti osittain — warinkin mitä etelä-Ruotsiin tulee — myös Tanskasta oliwat perineet tämän taiteen ja sen harrastuksen.

* * *

Yhan ilman mitään yhteyttä niiden suurien taiteensuuntien kanssa, jotka olemme oppineet arwossa pitämään, owat kuitenkin ne ehkä wanhimmat alsecco-maalaukset Suomessa, jotka keksittiin monen wakkaisu-kerroksen alta vuonna 1880 toimituksessa Nousiaisten kirkon korjauksessa. Mitään wastaawata näille omituisille, sanoisi mielellään barbarisille maalauskille ei tunnettane missään kirkossa koko kristikunnassa. Kienee paras, kun laajemmalta selwittelyltä puuttuu tässä tilaa, tehdä ne tunnetuiksi liittämällä muutamia kuvia siihen lyhyeen tekstiin, joka tässä seuraa.

Ruokat Nousiaisisa, maalattuina melkein yksinomaan waalean tiilipunaisiksi, wälistä harmaan wärisiksi kahdesa wivahduksessa, tarjosivat — ne peitettiin vielä samana vuonna uudestaankalkilla — harwinaisen, vieläpä wastenmielisen näyn sille, joka oli odottanut täällä tapaawansa hartautta herättäviä maalauskia. Ylhäällä seinä- ja pataspinoilla sekä holwissa kirkon wanhemmassa osassa nähtiin osittain jäänällisiä, osittain eriskummaisia koristuksia, jotka näytti-

wät tarfoittawan suurien lintujen kuwauksia; wielä näh-
tiin monellaisten eläinten haahmoja, hirwien, ykšisarwisten,
kettujen, hewosien, koirien, susien ja lintujen, jopa ilmestyi siinä
naispuolinen merikummitus; sitä paitsi pienempi luku kōmpe-
löitä waakunakilpiä, muutamia huolellisesti tehtyjen säde-
kehien ympäröimiä pyhimysten päitä, ynnä lopuksi muutamia

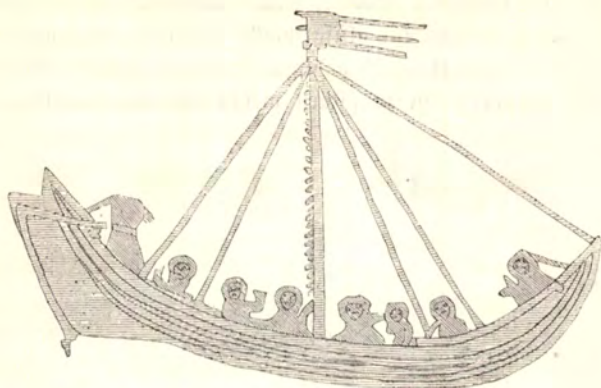

Kuwa 4. Pyhimyksen- tai Kristuksen
pää. Roussiaisten kirkosta.

kuwia, jotka ehkä tarfoit-
tivat ruotsalaisten wal-
loittajien ja lähetyssaar-
naajien tuloa Suomen
rannikoille. Waikka peit-
teenä olemat kalkitusker-
roffet suurella warowai-
fundella poistettiin, seu-
rasi niitä kuitenkin siellä
ja täällä kappaleita itse
maalauksesta, kuten näkyy
kuwasta 4, yhdestä mai-
nittuja pyhimystenpäitä,
jossa näkee että suurin
osa itse kaswojenkuwa-
uksesta on kadonnut.

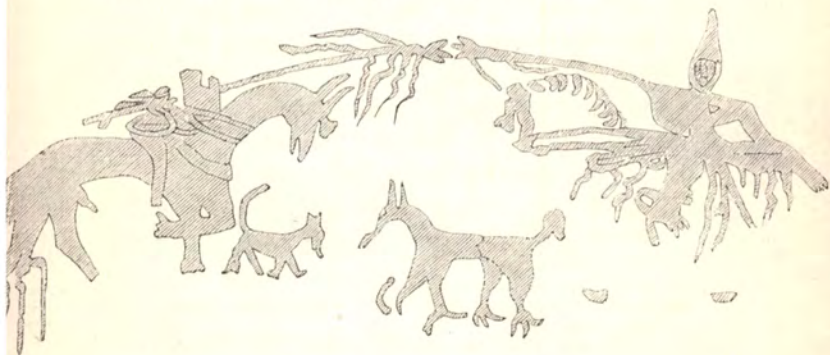
Kuwa n:o 5 esittää
muinaisakalaisen purje-
aluksen, jossa on korkea
peräsiä. Tämän maalauk-
sen arwellaan kuwaawan
ruotsalaisten ristiretke-
läisten tuloa Suomeen.

Seuraawa kuwa n:o 6 oli hywin wahingoittunut. Se
näyttää meille kaksi haahmoa, jotka ojjennetuin keihäin rhy-
tääwät toisiaan vastaan kaksintaisteluun. Toinen on hewo-
sen selässä, ja sen edellä käy pienuoleinen koira, kun taas
toisen taistelijan edessä, joka on puettuna lappalaiseen (?)
huippulakkiiin ja istuu monijalkaisen eläimen selässä, käy su-

Kuva 5. Eräs laivankuva. Noutiaisten kirkosta.

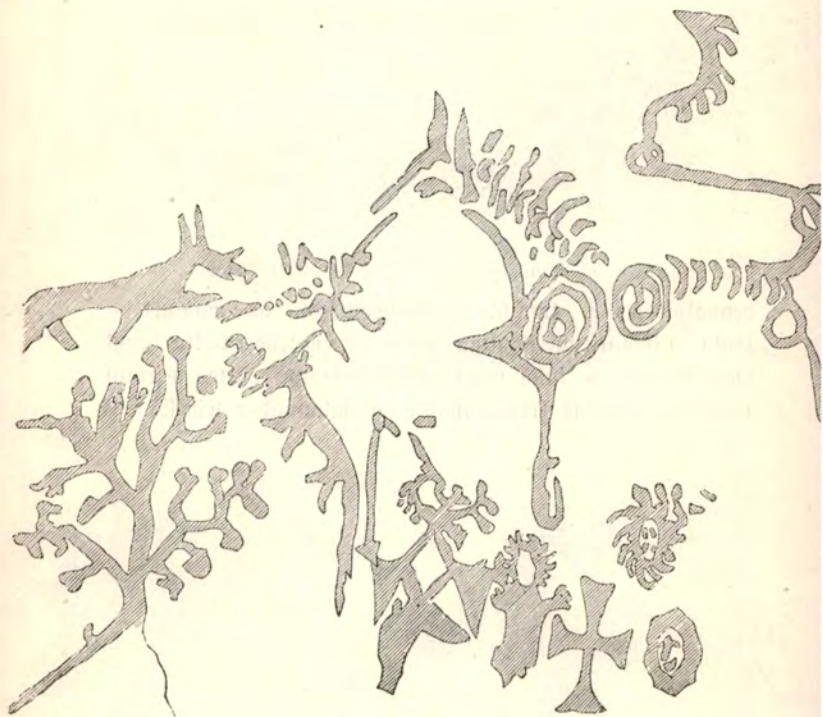
dennätöinen (?) kynsikä. Mahdollisesti on maalari — jonka aikomuksena näyttää vaan olleen tehdä kirkko kuwilaan koreaksi — tällä maalauksella tahtonut esittää vertauskellisesti taistelua kristillisyyden ja pakanuuden välillä.

Kuva 6. Taistelukuvaus. Noutiaisten kirkosta.

Wielä suuremman syyn tuommoiseen selitykseen antaa kuva n:o 7 kummallisine muotoineen. Vasemmalla nähdään puu, jonka oksilla pari lintua istuu, kolmannen liidellesä ylempänä, kahden ketun ahdistamana. Oikealla näkyy suuri

eläin, joka kuvannee ulosojennetulla monihaavaisella kielessä varustettua hirveä tai yksisarvista, joilla eläimillä muinoin tavallisesti kuvattiin Wapahtajaa. Niin nähdään pyöveli kädesjä ojennettu ase ja pitäen pientä ihmishaamua päästä,

Kuva 7. Elämän puu, „Kristus ja marttyrit“. Nousiaisten kirkosta.

jota hän juuri aikoo leikata pois, niinkuin hän jo on tehnyt niille päälle, jotka ovat toisella puolen ristiä.

Jos koetettaisiin selittää tätä omituista kuvaa, joka ei ole puunpiirroksessa tullut ihan oikeannäköiseksi, voitaisiin sanoa, että se osoittaa meille niiden turvallisuutta, jotka pysy-

wät kiinni elämän puussa, kun maailma ketun pahuudella ja wiekkauudella wäijyy ihmisielua. Sitä paitfi kuuaa se meille marttyyrien kuolemaa ristin opin puolesta ja lopuksi Kris-tusta (hirwi) elämän ja kuoleman herrana. Ehkä tällaisia tai sentapaisia ajatuksia herätti tämä kuua esi-isiimme, kun he hartaasti katselivat tätä meille nyt niin outoa maalausta.

Raikkien useimmat Nouseiaisten kirkon kuvista eivät kuitenkaan kaippa mitään tulkitsemista, sillä ne owat ainoastaan koristuksia, joiden tarkoituksena on miellyttää silmää. Syistä, joita tässä ei woi esittää, pidän minä näitä omintuisia koristuksia ja näitä eläintenkuvien wertauksia jonkunlaisina jälki-ilmiöinä eräästä hywin vanhasta, parhaasta päästä Irlannissa ja Skotlannissa aikoinaan kukoistaneesta taiteesta, joka täällä on myöhään ilmestynyt kristilliseen kirkkoon, ja joka on tänne tullut Gotlannin kautta, kun sen saaren rohkeat asukkaat olivat sekä mainittujen saarien että Suomen asukkaiden kanssa kauwan, eikä vähimmin wilkaasti 1200-luvulla, ystävällisessä yhteydessä. Tämän saaren kalliopiirroksista säilyttävät Nouseiaisten kirkon maalaukset muistoja.

Kuvat eivät ole suuria, harwoin enemmän kuin parin jalan korkeuksia sekä enintään 3 ja 4 jalan lewyisiä. Myöhäisemmältä ajalta kuin 1200-luvulta eivät nämä merkilliset kirkonmaalaukset juuri woine olla.

* * *

Samaan wuosisataan on myös syhytä lukea se symmetri-nen, ristin, pyöräwiwojen ja kolmijakoisien lehtien muodostama koriste, joka wuonna 1886 tavattiin Hattulan vanhassa kirkossa, jossa se peitti erään pilarin kyljen. Sen päällä oli kaksi kerrosta myöhemmin tehtyjä kalkkimaalaus-kuvia. Väri oli täällä jotenkin sama kuin Nousei-

fiissa eli wienosti tiilipunainen, jolla wärillä Hattulan kirkkoa muutenkin näyttää olleen erittäin yksinkertaisesti koristetun.

Suuremmalla varmuudella, kuin mitä nyt mainittujen maalauksien suhteen on mahdollista, voidaan myöskin 1200-luvun työkäsi lukea eräs alsecco-kuwa, joka hywin waelenneessa tilassa on nähtävänä mainitun Hattulan kirkon ulkoseinässä. (Katso kuwa 8). Se kuwaa ristiinnaulittua, jonka wiereessä seisowat Maria ja Johannes. Tuon kauniin ja yksinkertaisen kuwan kaikki yksityiskohdat ovat juuri samallaiset kuin mitä tavataan samallaisissa maalauksissa 1100- ja 1200-luvuilta. Hienosti tehdyt kaswikoristeet ym-

Kuwa 8. Maalaus Hattulan wanhan kirkon ulkoseinässä.

päröiwät tätä meidän taidehistoriallemme merkkillistä maalausta.

Wäliasteena näiden vanhempien alsecco-kuwien ja meidän 1400-luvun jälkimäiseltä puoliskolta olewien kirkollisten maalausten välillä woimme pitää keskimmäistä kolmesta kallimaalaus-kerroksesta Hattulan kirkossa, jossa on kuwattuna erittäin runsaita ja reheviä kuffais- ja hedelmä-arabeskeja muinoin loistawissa wäreissä: wiheriäisiä, waltoisia, sinisiä ja punaisia sekä harmaita.

*

*

*

Siirryimme nyt 1400-luvulta olewiin kalkkimaalaukfiin ja alamme niistä, jotka ovat Taiwasfalosja. Niiden ikä woidaan asettaa piispa Olawi Maunonpojan aikaan (1450—1460), koska tämän waakuna on wiimeinen niistä kolmesta piispanwaakunasta, jotka ovat maalattuina tässä kirkosja.

Täällä tawataan nyt enää maalauksia waan keskilaiwan wiidesjä holwisja sekä muutamisja holwikaarisja, mutta lukuisat wärinjäljet pikistävät esiin sen walfaistuksen alta, jolla myöhäisempi yhtiwiihas aika on peittänyt seinät ja siwulaiwojen holwit.

Tämä wanhan ajan hurstkaiden maalausten halwekijminen, josta ei ainoastaan tämä, waan myös monet muut seurakunnat ovat antaneet surullisja todistuksia, on sitä walitettawampi, kun maalaukset Taiwasfalosja kuuluvat paraimpiin, mitä meillä on tallella Suomesja.

Niitä lukijoistamme, jotka eiwät ole olleet tilaisuudessa nähdä yhtään wanhaa kalkkimaalauksilla koristettua kirkkoa, neuwomme katsomaan sitä kuwaa tämän teoksen ensimmäisessä osassa, joka esittää Hattulan kirkon sijustaa ja antaa käsityksen siitä näystä, minkä muut samalla tawalla koristettut kirkot tarjoowat katelijalle.

Maalauksien järjestyks niissä meidän kirkoistamme, jotka ovat maalatut heti 1400-luvun keskiosan jälkeen, on ylimalkaan tämä: Kuoriholwisja on nähtäwänä useimmin nuo neljä u. k. latinalaista kirkkoisjää, enimmäen kunnioitetut opettajat Ambrosius, Augustinus, Gregorius ja Hieronymus sekä niiden wieressä tai seuraawasja holwisja neljän ewankelistan wertauskuwat (katso siw. 8). Muissja holweisja huomataan niiden pyhimysten kuwia, joita kirkko erittäin tahtoi kunnioittaa. Seinät, jotka myöhäisempänä aikana joka paikassa ovat kalkilla walfaiistut, mutta nyt muutamisja kirkoisja taas paljastetut, oliwat täynnä kuwauksia wiimeisestä tuomiosta, kohtauksja Kristuksen historiasta sekä pyhimysten kärsimijistä. Piareisja ja holwikaarisja oli useimmin waakunoita maalattuna, niiden joukosja myöskin

se, joka oli silloisen piispan suvulla. Sakaristoon maalattiin mielellään Jesuksen sukupuu. Myöskin yksi ja toinen maallinen kuva tawataan uskonnollisten seassa itse kirkossa, mutta tawallisinta oli kumminkin että porstuaan laitettiin kummallisia, melkein naurettavia kuvauksia alhaisemman kansan elämästä, joissa kohtauksissa pirun nähtiin näyttelewän hywin huomattavaa osaa, wietellen ihmisiä harhateille.

Saadaksemme lukijaa vähä enemmän tutustumaan ta-

Kuva 9. S. Henric ynnä Lalli ja S. Margareta. Taiwasjalossa.

wallisimpiin kuwiin kysymyksessä olevien maalausten joukossa, mainitsemme että yksityyisistä kuwista mielellään esitettiin enkeli Mikaelia tekojen waala kädessä, sekä enkelijoukkoa walkoisisa, pitkäliepeisisä waatteisssa, kantaen kidutuskaluja Kristuksen ristiinnaulitsemisesta (nauloja, orjantappurakruunua j. n. e.), tai heiluttaen suitsutusastioita tai wihdoin soittofoneiden säwelillä säestäen ylistyslaulujaan Jumalan ja kaikkien pyhimysten kunniaksi.

Päättäen meidän wiimeisistä keskiajan maalauksista

näyttävät kirkkoisät katoollisen ajan lopussa vähäsen saaneen väistyneä syrjään; eipä edes evankelistoillakaan ole aina sama kunnia-asija kuin muuoin. Sen sijaan nähtään miehialulla kääntyneen vanhaan testamenttiin, waliten aineiksi maalaajalle sellaisia kuvauksia Israelin lasten historiasta, joiden voidaan katsoa ennustawan päätapauksia Kristuksen elämässä. Yksityiset pyhimykset saawat paikan pilarinnojen

Kuwa 10. Mikael tekojen waaka kädessä. Taiwasjalossa.

siwuisia, holwinpohjien tähttyessä suuremmilla ryhmillä, jotka esittävät kohtauksia raamatusta ja pyhimystaruista.

Tämän lyhyen keskeytyksen jälkeen palaamme Taiwasalon kirkonmaalauksiin, wiitaten niihin puupiirroksiin, kuwiin 9 ja 10, jotka esittävät muutamia holwimaalauksia, muiden muassa P. Henrikiä woittoriemuisaan polkien Vallia, ja joissa myöskin nähdään näytteitä sen ajan kirjoitustawasta, jota tawallisesti nimitetään munkkityhlyksi.

Ruten näistä kuvauksistakin woimme päättää, eiwät

kalkkimaalaukset meidän katoolliselta ajaltamme ole mitään taideteoksia siinä merkityksessä, kuin me olemme tottuneet tätä sanaa käsittämään. Luonnos on heikko ja työkkäilevä, mutta pyhimysten ryhmissä on juhlallinen ja hurstas totisuus, jota ainoastaan harras tunne on voinut saattaa niihin.

Seinämaalaukset Taiwasfalosja ovat, sen mullaan mitä muutamit jäljet osoittawat, kuvanneet muun muassa wiimeistä tuomiota sekä P. Barbaran mestausta.

Myyhäisemmältä vuosikymmeneltä kuin Taiwasjalon kuvat, ovat kuvat Uudenkaupungin luona olewasja Uudessa kirkosja. Keskittyinä kalkkikerroksen alta vuonna 1884, on ne sittemmin waltion kustannuksella uudestaan maalattu, ensimmäinen sellainen koetus, mitä Suomessa on tehty. Maalaukset Uudessa kirkosja, on, kuten latinankielinen kirjoitus ilmoittaa, vuonna 1470 maalannut Petrus Henricksjon, ainoa nimeltään tunnettu meidän keskiaikaisista kirkonmaalaajistamme. Nimi osoittaa että hän on ollut joko ruotsalainen tai suomalainen.

Näissä maalauksissa on nähtävänä, joskaan ei suuri, niin kuitenkin huomattawa jukulaisuus Taiwasfalosja olevien kuvien kansja. Yhtäläisyys näiden suomalaisten ja Uplannin, warjinkin Roslagenin kirkosissa tavallisimmin esiintyvien kuvien välillä todistaa siitä läheisestä ja tuttavallisesta yhteydestä, missä arkkhiippakunta Ruotsissa ja Turun hiippakunta olivat keskenään.

Uudenkirkon maalauksien joukossa, joista useimmat kuwaawat kohtauksia uudesta (mutta ei wanhasta) testamentista sekä pyhimystaruista (P. Laurentiuksen ja P. Erasmusen kärsimyksistä), nähdään myös eräs suurempi seinämaalaukskuwaawa kuningas Erikin ja piispa Henrikin tuloa Suomeen purjelaiwilla, jonka etukeulaa koristaa sarwilla warustettu pää. Meidän esi-isistämme, pakanallisista suomalaisista, nähyy rannalla ainoastaan yksi edustaja, alaston, wiheriänwärinen, kummannäköinen hirwiö, jolla on kärjä, suuret korwat, häntä ja uimafalwo formien ja warpaiden välissä.

Hän kääntää muukalaisille selkänsä kirkustuneen näköisenä. Myöskin on sakaristossa P. Henrik kuvattuna, täällä riemuittamassa siitä että on Vallin voittanut.

Kauniimmat kuin useimmissa Suomen kirkkoissa, ovat lehti ja kulkakoristeet Undesjakirkossa, jotka täyttävät pienemät holwinpohjat, holwikaaret j. n. e. Warjinkin sakaristossa ilmaisevat ne loppumattoman halun toimittaa väriä ja muodolla wilkasta vaihtelevaisuutta. Lintuja tamentterho tai lehtioksia nokassa lentää kufasta kuffaan tai istuu koristekiemuroilla.

Maalaukset Undesjakirkossa ovat vielä merkittäviä siitä että ne esittävät, kuten näyttää, todellisia muotokuvia pienessä koossa hurskaidista miehistä ja naisista, jotka arvattavasti ovat kustantaneet nämä koristukset kirkoon. Ne ovat ainoat keskiaikaiset muotokuvat, mitä Suomessa on taattu.

Porstuassa oli maallisia kuvia, jotka kuitenkin nyt ovat kalkilla peitetyt, muiden muassa kuvaus „Hornaan menosta“, jossa akka nähtiin lentävän luutien, hiilikoukujen ja sikojen seljässä tuolle tarunomaiselle wuorelle, missä perkele heitä odottaa.

Wuonna 1470, kun Uudenkirkon maalaukset tehtiin, oli tunnettu ja taidetta suosiva Konrad Bitz piispana Turussa, hän kun siinä wirassa oli vuodesta 1460 vuoteen 1489. Hänen aikanaan maalattiin sitä paitsi alsecco-kuvia Paraisiin sekä arvattavasti myöskin Sauwoon.

Paraisissa ja Sauwossa on jälellä, kun sielläkin on wäkiwaltaisesti kohdeltu entisen ajan muistomerkkiä, kalkkimaalauksia ainoastaan parissa kolmessa holwissa, mutta nämä kuvat ovat ylimalkaan warjin hywin säilyneitä. Ne eroavat, vaikka myöskin keskenään ovat vähäsen erilaiset, suuresti ylempänä mainituista kirkonmaalauksista: piirustus on hienompi, wärit pehmeämmät, ja kuviot, jotka enimmäkseen esittävät kirkkoisien ja evankelistain wertauskuvia, ovat maalatut pienemmässä koossa. Koristukset ovat samaten hie-

noja ja kauniita, aatelisten vaakunamerkkien ja latinan- ja ruotsinkielisten kirjoitusten ympäröimiä *).

Myöskin R u m l i n g e s s a Ahvenanmaalla ovat useimmat seinämaalaukset kalkilla peitetyt; ne, jotka ovat jäljellä, esittävät muutamia tapauksia Kristuksen elämästä ennen hänen ristiinnaulitsemistansa. Holvit ovat sitä vastoin maalatut täyteen suurimmaksi osaksi naispyhimyksiä ja enkeliä. Maalaukset ovat hyvin jyrkästi tehtyjä; haahmot näyttävät hivuttuneilta mutta eivät ole huonommin piirustettuja kuin meidän alsecco-kuwissa muuallakaan. Syntynsä ajan juhteen näyttävät ne lähenewän 1400-luvun loppua.

Lohjan ja Hattulan kirkkojen maalaukset, jotka vuonna 1886 täydellisesti vapautettiin siitä kalkkiferroksesta, mikä kauvan oli niitä peittänyt, ovat keskenään läheistä sukua. Ne näyttävät olewan tehtyjä saman henkilön johdolla, waikka useampien eri maalarien maalaamia. Etewin näistä on työskennellyt Lohjalla. Hänen teoksensa ilmaisewat suurempaa mielikuwituksen rikkautta ja woimaa kuin hänen Hattulassa työskennelleen kilpailijansa teokset, kun tämä kilpailija sitä vastoin on paremmalla aistilla asettanut seinämaalauksensa taulujen tapaisiksi. Maalausten aineet ja si joitus, waateparret, poimutelmat ja kaswojen piirteet ovat keskenään melkein samallaiset suuresa osassa näitä kuwia, jotka esittävät myöskin kohtauksia w a n h a s t a testamentista. Rumpikin kirkko näyttää meille Suomesa tunnetut pohjoismaiset pyhimykset, w i e l ä p ä w a s t a w. 1479 pyhimysten joukkoon otetun Ruotsin Katarinankin. Rumpaisseesakin on P. Henrikillä huna Vallilla esiinpiistäwä sija.

Näytteenä Lohjan ja Hattulan maalauksista on tähän otettu kuwat 11 ja 12. Edellinen kuwaa P. Laurentiusta, ojennettuna halstarilla tulen päälle sekä pyöweliensä ympä-

*) Tässä muistutettakoon että noilla hyvin omituisilla kaswojenpiirteilla Paraijsissa on huomattawa sukulaisuus myös muutenkin meidän alsecco-kuwistamme muistuttawien holwituwien tanssa Bellingen kirkossa Odenjen ammissa Tanskassa.

röimänä. (Puupiirros on tehty huononpuoleisesti onnistuneen alku kuvan pienennyksen mukaan ja näyttää meille oikeastaan vaan itse tekotapaa, mutta ei anna selvää käsitystä yksityksistä kuvioista. Kuva 12 seuraavalla sivulla esittää Jsa Sumalaa pilvessä luomassa Eevaa paratiisiin yrittäjähasa nukkuvan Natamin kylkiluusta.

Tässä vähäsen wahingoittuneessa, yksinkertaisessa kuvassa näkyy myöskin naispuolinen merenhaltia, jonka taiteilija on asettanut „meren kalojen“ joukkoon, samoin kuin muut sieluttomat olennot siinä kuvaavat „kedon eläimiä ja ilman lintuja“.

Kuva 11. P. Laurentiuksen marttyyrikuolema. Lohjan kirkosta.

Kiika milloin Lohjan ja Hattulan maalaukset ovat tehdyt, lienee useammasta syystä arwattava noin viimeiseksi vuosikymmeneksi 1400-lukua (jolloin Mauno Stjerufors, Särkilahden sukua, oli Turun piispana, w. 1489—1500). Mahdollisesti johtuvat ne vielä myöhäisemmästä ajasta eli 1500-luvun alusta.

Itfenäinen sija meidän kalkkimaalauksen joukossa on Rauman vanhan kirkon kuoriholvisissa olevilla kuvilla. Ne esittävät Jää Jumalaa, Kristusta ja jumal'ättiä sekä kirkkoisiiä, evankelistain vertauskuvia, enkeliä, profectoita y. m. Ne on tehnyt maalari, jota meidän pienissä oloissamme on pidettävä erittäin taitamattomana.

Olemme nyt maininneet kaikkien useimmat tähän saakka

Kuva 12. Cewan luominen. Hattulan kirkosta.

tutkitut keskiajan kalkkimaalaukset Suomen kirkkoissa. Paljo useampia meidän kirkkoista on kuitenkin ollut samalla tavalla koristettuna, jota sekä tarinat että muistiinpanot hynnä vielä huomattavat värinjäljet todistavat. Mitä Turun tuomio=kirkkoon tulee, on tästä muistotaru lähes ihan kokonaan

waiti, mainiten ainoastaan että Pyhän ruumiin kappelissa siellä oli ollut kattomaalauksia, joissa oli lehtikoristuksia. Kalkkimaalauksien jälkiä voidaan warmundella osoittaa Mas-kun, Kaarinan, Korppoon, Vaitilan, Pohjan ja Rymättylän kirkkoissa sekä Ekferöön asehuoneessa. Finströmin kirkosta kerrotaan että siellä olisi muka ollut waakunoita maalattuna seinille. Myöskin Helsingin pitäjän kirkko sekä vanha palannut Lopen kirkko kuuluvat olleen koristettuja alsecco-kuvilla. Paljo useampia tällaisia tullee tutkimus vielä kekimmään, niin yleinen näyttää halu hantkia tällaisia maalauksia olleen pohjoismaisissa keskiaikana.

Myöskin luterilaiselta ajalta on kalkkimaalauksia tavattu muutamissa harmaasta kivestä tehdyissä Suomen kirkkoissa (niinkuin Jossakyrössä ja Tenholassa). Nämä, samoin kuin meidän puukirkkoisiamme olemat maalaukset, eivät kuitenkaan kuulu tähän.

Maalaaajien nimet owat kaikki tuntemattomia, paitsi jo mainitun Petrus Henrikssonin Ludesjakirkossa. Meidän keskiaikaiset asiakirjat mainitsewat nimeltä erään „Conradus pictor“ wuodelta 1335. Mitä tämä Konrad maalaja, joka oleskeli Turussa, on tehnyt, on kuitenkin aiwan tietämätöntä.

* * *

Gräs mainio ruotsalainen kirjailija, waltiomuinaistutkija Hannu Sildebrand, sanoo: „Moni, joka astuu sijälle maalauksilla keskiaijalta koristettuun kirkkoon, loukkaantuu ehkä ensi silmäyksellä kuvien epätäydellisyhydestä ja wälistä kieltämättömästä kummallisuudesta. Mutta ei kelläkään ole oikeutta langettaa hylkäämistuomiota, ennenkuin on waiwannut itseään asettumalla maalajaan (tai hänen neuwonantajansa) ajatuksenjuoksuun, hänen ja keskiajalla eläneiden katsojien käsitystapaan. Holwimaalaukset kirkossa antawat meille mahdollisuuden katsoa sywälle keskiajan sielun-elämään“.

Niin, jos millään, niin on juuri näillä kuvilla aikansa leima, ja aikaansahan ne myöskin ulkopuolisesti niin

uskollisesti ja niin monella tavalla kuvaavat, että ne muodostavat meille tärkeitä apulisia leskijän historiaan. Mutta näillä kuvilla oli myöskin omana aikanaan suuri merkitys. Ne olivat, paitsi sukupolvesta sukupolveen kulkeneita pyhäintaruja, melkein ainoana valistuksen lähteenä yhteiselle kansalle. Syystä kyllä on kutsuttu pyhimyksiä aikansa suuriksi miehiksi, sillä he elivät ja kuolivat aatteiden edestä, ja meitä, uudemman ajan lapsia, ilahuttaa, kun huomaamme että nämä suuret miehet ja naiset eivät olleet ihan tunteuttomia meidänkään suuressa pimeydessä waeltawille esi-isillemme, waikka marttyyri-kertomukset olivatkin taikauskolla sekoitetut. Olkoon kuinka oli, myöskin Suomen kansa jai näiden yksinkertaisten kuvien kautta edes heikonkin tiedon muutamista suurista maailmantapauksista ja filmäyksen yhteen ja toiseen kauniimmista kohtauksista uskontomme perustajan elämässä. Nämä kuvat toimittivat täällä, ehkä vielä suuremmasa määrässä kuin muualla „köyhien raamatun“ wirkaa. Ja myöskin ne kuvat, jotka esittivät marttyyrien lujutta kuolemasa sekä hurskasten miesten ja naisten elämää, jotka sittemmin korotettiin pyhimysten joukkoon, antoivat meidän esi-isillemme paitsi perusteeltaan jaloa ja ylentävää sisällystä, myöskin ensimmäisen käsityksen suuresta maailmasta ulkopuolella kodin ahtaita rajoja, johtaan ajatuksen ja mielikuvituksen Roomaan, Aleksandriaan, Pyhään maahan, johon pyhisjamatkustajat waelsiivat siihen aikaan, niin, melkein kaikkein osiin silloin tunnettua maailmaa, missä uskonsa todistajia oli elänyt ja kuollut Kristuksen opin edestä.

Suomen kansanluonteelle, johon jonkunmoinen itsepäinen lujuus, myös hywäsäkin, oli sywään juurtunut, lienee sitä paitsi marttyyrien kestäwäisyys tuntunut hengelliseltä sukulaisuudelta, joka painoi monta heidän kuvistaan ja pyhäintaruistaan meidän esi-isiemme mieleen puhdistettuina taikauskosta ja ennusmerkeistä.

Meidän, jotka olemme saaneet filmämme harjoitetuiksi huomaamaan paljo pienempiä muutowirheitä kuin mitä mei-

dän festiajan taiteilijat joka hetki tekivät, on sen vuoski ajateltava vähän, ennenkuin langetamme kovan ja halventavan tuomion kuluneiden aikain katjantotawasta ja teofjista. Woisi helposti tapahtua, että liian wiifasikin ferran huomaa itselläänkin olewan jotain oppimista esi-ifsiltään ja että on oikeinta „tuttia kaikki ja pitää mikä parasta on“.

* * *

Ennenkuin jätämme tämän aineen, on meidän katsottava kuinka festiajan kirkonmaalaajat toimittawat työtänsä. Sittenkun kalkkipohja oli kuiva, tekivät he tavallisesti valkoiseen kastetulla siwelimellä reippaan ja likimääräisen luonnonksen kuvain ulkopuolifiki piirroifiki eli rajawiiwoifiki, jonka jälkeen he ilman muuta piirustusta toimittiwat maalauksen. Ne wärit, joita he käyttiwät, oliwat tawallifija, wielä käytettyjä maaja metalliwäriä, jotka muuttumatta sietävät tulla sefoitetuksi kalkilla, niinkuin englannin-punaista, keltaista wärimultaa, punaista wärimultaa ja kivrööfikiä y. m. Myöskin sinooberia käytettiin, enimmäkseen kuvioiden poskia ja huulia warten, jonka vuoski nämä nyt usein owat mustuneet kalkin waiikutuksesta tähän wäriaineeseen. Wihdoin käytettiin warain ja tilaisuuden mukaan muutamia loistawampia wäriä. Sefoittaminen tapahtui kalkiliuoksella ja jollain fideaineilla (liimalla, alunalla tai sen tapaisella).

Sen uskollifisuuden, jolla kirkonmaalaajat myöskin kaukafilla pohjanmailla wuofisatoja seurafiwat sitä pyhän aineiden esittämistapaa, joka oli käytäntöön tullut etelässä, luulee Tanskanmaan etewin tuntija täällä alalla, proweffori J. Kornerup, mahdollifisesti woitawan selittää siten että tällaisten maalausten mallit kuvattiin pergamentille hywin pieneen kokoon (miniathyri eli pienoisfokoon) ja maalari wene mukanaan eri työpaifoillensa. Oppineemmalla, kirkollifella taiteella oli sitä paitfi hywin tarkfoja sääntöjä ja määräyk-

jiä kuinka kufin asia oikeastaan olisi taiteilijan esiteltävä. Populta unohdettiin kuitenkin traditionit; uskonnollinen aine oli tullut, niin sanoaksemme yhteismaaksi, josta taiteilija otti mikä häntä parhaiten miellytti ja lisäsi sitä, minkä hänen taiteilijanluonteensa johdatti hänen mieleensä.

* * *

Öljymaalaukset. Myöskin muita maalauksia kuin al-secco-kuvia on meillä mainittavana keskiajalla. Öljywer-nisfain tärkeä keksintö, jonka teki belgialainen maalari Hubert van Eyck (kuollut 1426) vaikutti suuren käänteen maalauksen ja myöskin kuvanleikkauksen alalla, kun myös puuhun leikatuita pyhimystenkuvia ja alttarikaappia, kuten jo edellisessä luvussa olemme nähneet, sen jälkeen ruwettiin maalaamaan loistawilla öljywäreillä. Parhaat öljywäreillä tehdyt maalaukset, mitä meillä on tallella, owat siipialttarien omisja ja pienemmissä pyhimystaapeissa olewat kuvat. Kun näistä on jo mainittu, voimme tyyhätä siihen että tässä waan huomautamme tämän uuden maalaus-tawan ilmaantumisesta.

Toinen maalauslaji, jota paljo harjoitettiin keskiajalla, oli n. k. pienoiskofo-maalauk-s, jonka kautta erittäin pienillä ja hienoilla kuwilla kaunistettiin pergamentille kirjoitettuja kirjoja, tawallisesti kirjollisia kirjoituksia ja rukouskirjoja. Sellaisia oli luonnollisesti myöskin meidän kirjois-jamme, kuitenkin owat nämä kallisarwoiset muistomerkit aikojen kuluessä kärsineet wallattomuuden kautta niin pahoin, että harwoin meidän kirjon-arkistoissa tapaa täl-läistä wanhaa kirjaa, jonka lehdistä ei näitä pienoiskuwia olisi leikattu pois. Siten on meillä kunnioitettu esi-isien muistoa!

Kallisarwoinen teos tätä laatua voidaan kuitenkin mainita Suomesta, eräs rukouskirja 1400-luvulta, kirjoitettu koruskirjaimilla (tekstattu) pergamentille ja kaunistettu lukuisilla

ornamentilla ja 28 hienolla pienoistoko-maalauksella, jotka loistavin värein esittävät tapauksia Kristuksen elämästä, P. Barbaraa ja P. Erastusta kuolin tuskiinsa, erityisiä muita pyhimyksiä y. m. *)

Sitä paitji mainittakoon että valtio-kirjastossa Tufholmassa säilytetään eräs lainäsfikirjoitus 1400-luvun keskivaiheilta, joka on varustettu monilukuisilla 1400-luvun tapoja ja waatepartta walaisewilla pienoistoko-kuvilla. Se on viimejfi kuulunut Kalmarin gymnasin kirjastoon, mutta se on arwattawasti aikoinaan ollut suomalaisen lakimiehen omana, koska kalendariumi, joka on sidottu kirjaan kiinni, lienee tarkoitettu Suomea eikä Ruotsia warten. Myöskin muutamia lehtiä, joissa on lueteltuna paljaastaan suomalaisia paikannimiä, tavataan kirjan lopussa. Dwatko piirustukset täällä tehdyt, on jätettävä sifseen.

* * *

Lasimaalaukset. Yhteydessä edellisen kanssa on meidän luotawa pikainen filmäys niihin lasimaalausten jäännöksiin, jotka katoolisella ajalla kaunistivat ikkunoita todennäköisesti useimmissa, vähänkin tärkeissä kirkoissa maassamme. Katoolinen jumalanpalvelus mielellään ympäröi itseänsä hywin tuntuwalla hämärällä. Ainoat, joilla kirkoissa oli lukemista, olivat papit, jotka milloin evankeli- ja epistolafirjoista, milloin n. k. missaalistista (joka sisälji määrähjiä jumalanpalveluksesta sekä esirukouksia y. m.) lukivat muutamia otteita ja rukouksia. Papit olivat kummin-kin lähellä kynttiläin ja lamppujen walaisemaa alttaria ja voivat siis olla wailia sitä päivänpaistetta, jota ilmankin pienistä ikkunoista lewisi.

*) Kirja, joka on kuulunut De Geerin sukun ja sen mukana arwattawasti tullut perheen kotimaasta, Alantomailta, on nyt ewersti S. Antellin hallussa.

Sen sijaan olivat nämä ikkunat saaneet toimekseen värjättyillä ruuduilla, jotka osittain olivat leikatut koristeiden muotoon, osaksi kuvasivat pyhiä henkilöitä ja kohtauksia, antaa huoneelle ylimaallisen väriloiston hohteen.

Safimaalaukset tehtiin monilukuisista, erivärisistä ja eri lailla leikatuista lasipalajista, kiinnitettyinä toisiinsa yhdeksi kuvaksi lyhyjuotoksilla, joiden tummat reunat asianmukaisen etäisyyden päästä kuitenkin näyttävät ainoastaan piirroilta ja varjoilta piirustuksessa.

Sellaiset helposti särkyvät mutta paljon maksavat koristukset ovat luonnollisesti kaikkien suurimmaksi osaksi menneet hukkaan, ei vähimmän niissä ikkunain korjauksissa ja laajennuksissa, joita usein on tehty. Niistä „kauniista maalauksista“ esim., jotka muinoin kuuluvat kaunistaneen ikkunoita Turun tuomiokirkossa, ei nyt enää ole jälkeäkään.

Kuitenkin jäilyttävät muutamit meidän kirkostamme vielä suurempia tai pienempiä osia tällaisista maalauksista. Hienoimmat ja kauniimmat näytteet tästä taiteesta keskiajalta, mitä meillä on jäljellä, lienevät Sauvon kirkossa, josta muun muassa pari erinomaista, kirkkaimmin väreän sommiteltua kuvaa Erkki ja Olavi pyhimyksistä vielä ihastuttavat filmää. Myöskin Raision kirkossa on nähtävänä muutamia hyvin kauniita, waikei aiwan hienoja lasimaalauksia, jotka kuvaavat Tours'ilaista P. Marttia leikkaamassa kappaletta wiitastaan waatetuksi rajarikolle, joka on hänen jalkojensa juuressa, y. m.

Wehmaalla on muutamia karkeampia lasimaalauksia („ristiinnaulitseminen“). Monia kirkkoja voitaisiin sitä paitsi luetella, joissa vielä 1830—1840-luvuilla tällaisia särkyviä koristuksia oli jäljellä, mutta sittemmin häwinneet (Karjaalla, Sääksmäellä j. n. e.)

Keskiajan lopulla ja koko 1500- ja 1600-lukujen aikana oli ylhäisillä miehillä ja naisilla tapana pitäjänkirkkojensa ikkunoihin asetuttaa aateliset waakunamerkinsä, tehtyinä lasimaalaukseksi wälistä suurella taidollisuudella. Sel-

laisia warfinkin 1600-luvulta on vielä tallella hywin monessa Suomen kirkossa.

* * *

Emaljoiminen oli wihdoin myöskin eräs tapa, jolla värjättyjä kuvia laitettiin metallipinnoille; tapa on syntynyt romaanisella ajalla. Tämä taidelaji lienee kumminkin täällä hywin wähän ollut käytännössä; muutamia hywin yksinkertaisia emaljeja ehtoolliskalkkien warressa todistaa meille kuitenkin vielä sen käyttämisestä myöskin täällä. Kauniimmat emaljit, mitä meillä on keskiajalta, kaunistawat sitä kallisarwoista kalkkia, joka kuuluu Porwoon tuomiokirkolle. Mitä täällä muuten mahdollisesti on ollut tällaisia teoksia (arwattawasti koristuksiksi kallisarwoisempiin piispanjuhlapukuihin) on mennyt hukkaan.

Alttari, sen werhot sekä sen pyhät astiat ja kalut.

Olemme nyt luoneet pikaisen silmäyksen niihin jälkiin, mitä keskiajan rakennustaiteesta sekä sen kuwanleikkaus- ja maalaustaiteesta on nähtävänä Suomen kirkkoissa vielä meidän päiwinämme. Mutta vielä on jälellä katseltawana samalta ajalta joukko kirkollisia esineitä, jotka suuremmassa tai pienemässä määrässä kantawat keskiajan taidesuuntien leimaa. Meidän on sen wuoksi nyt aluksi käännyttävä pyhimpänä pidettyyn paikkaan kirkossa, alttarille, ja mainittawa ne esineet, jotka lähinnä koskiwat alttaripalwelukseen; sen jälkeen mentävä edemmä kirkossa kastealjalle ja wihkiwesi-astialle; vielä heitettävä silmäys niihin erilaiisiin esineisiin, jotka antoiwat waloa huoneeseen ja tähtiwät sen ja ympärillä olewan seudun äänillä ja keso-

tusjoinnilla sekä lopuksi katsella hautakiiviä ja muistopatsaita, jotka kertovat niistä sukupolvista ja suurista miehistä, jotka ovat menneet pois ikuisen lepoon.

Alttari on pidettävä ehtoollispöytänä. Vanhimmat kirstityt Roomassa käyttivät yksinkertaisissa jumalanpalveluksissaan katakombeissa siihen tarkoitukseen mieluummin jotain farkofagia (korkeammalle kohoavaa hautapaikkaa), joka sisällään kätki jonkun hurtskaan Kristuksen tunnustajan maalliset jäännökset. Tämän johdosta on alttari saanut muodon, joka pikemmin muistuttaa yksinkertaista farkofagia, jopa pian tulikin tavaksi tämän kiveen muurattun alttaripöydän sisäpuolella, usein sitä tarkoitusta warten erittäin laitetuissa komeroissa, säilyttää suurempia tai pienempiä luusiruja niistä pyhimyksistä, joiden kunniaksi alttari oli wihitty sekä muista marttyyreista ja uskonkatodistajista. Sellaisia pyhimysten ruumiiden jäännöksiä kutsuttiin reliikieiksi.

Samoin kuin alttarin piti olla muurattu kivistä, niin kuului myöskin järjestykseen että sen tuli olla peitetty kiwipaadella, johon usein piirrettiin ristinmerkkiä ja kirjaimia. Meidän kirkkoissa tavataan kyllä vielä usein kivistä muurattuja alttaripöytiä huna tyhjiä pyhäinjäännöskomeroita, mutta kiwistä peittolewyhä tavallisesti puuttuu ja on sen sijasta puinen peite. Sauwon alttarissa on jällellä kaunis, hienoksi hakattu paasi harmahawasta marmorista, jossa roomalaisilla numeroilla on hakattuna vuosiluku 1301.

Waikka meidän kirkkoissa nyt enää on ainoastaan yksi alttari, kuorissa, niin on jällellä tapa kutsua sitä pääalttariksi, erotukseksi monista muista siwuaalttareista, joita, wihittyinä eri pyhimysten kunniaksi, löytyi useimmissa kirkkoissa keskiajalla.

Alttarin werhoaminen. Samoin kuin alttarinpaasi

peitettiin hienolla, valkoisella linawaatteella, werhottiin tawallisesti myhös muuratun pöhdän siwut taidokkaasti ommelluilla ja koristetuilla tai muuten kallisarwoisilla lankailla. Sellaista werhoa kutsuttiin antependium'iksi. Wanhin antependium, mikä meillä on tallella, on Maskusta. Se on neulottu wanhanaikaisella tilkoitusompelulla ja koristettu werhauseläinten, hirwen, yksisarwisen, riikinkukon ja aarnin kuwilla. Kuten näistä eläimistä on asetettu ruudun keskelle ja ympäröity latinan- ja ruotsinkielisillä kirjoituksilla, joissa Mariaa ja hänen poikaansa kutsutaan awukki. Tämä hauska antependium johtanee alkunsa 1200-luvulta.

Warallisemmissa kirkoissa ulkomailla oli usein tapana runsaasti koristetuilla ja kullatulla kuparilla peitetyillä tammilewyillä suojella alttarin etulaita y. m. Sellaisista ci meillä ole mitään jäännöksiä, ja tuskin on sellaisia koskaan ollutkaan meidän köyhässä maassamme.

Koska me ylempänä kertoessamme luwanleikkaustaiteesta olemme puhuneet niistä komeista alttarikaapeista, joilla, kuten jo nimikin ilmoittaa, oli määrätty paikkansa alttarilla, woinne nyt siirtyä tawallisiin alttarikaluihin.

* * *

Katoolisessa jumalanpalveluksessa käytettiin useampia alttariastioita kuin mitä nyt tarwitaan. Päitzi kalkkia ehtoolliswiiniä warten, josta, kuten tunnettu, katoolisessa kirkoissa ainoastaan papisto tulee osalliseksi, sekä öhylättilautasta, jolla leipä tarjottiin ehtoolliswieraille, voidaan alttarikaluiista ensinnä mainita: monstransi, korea, useimmiten torniin muotoon tehty asetin, jossa kristallisilinterin sijällä wihitty leipä — hostia — juhlassesti näytettiin yleisölle; wielä piksidit ja ciboriat, joissa astioissa wihitty leipä jumalanpalveluksen wäliaikoina säilytettiin; suitutusastiat, joista hywänhajuisia sapupilwiä nousi messun aikana, sekä erityisiä kannuja ja astioita,

joissa ehtoolliswiiniä tai wettä pesemistä warten säilytettiin; sekä wihdoin n. k. tyhjennyskiwet, jotka olivat useimmiten muuratut kuorinseinään ja joiden läwistetyh pohjan kautta jumalanpalveluksessa käytetty wesi kaadettiin pois.

Yllämainittuja irtonaisia kirkollisia astioita sekä pienempiä pyhäinjäännösten säilyttämiä ja ristiä hynä kirkon määräämien voitelujen wuoksi lastenkasteessa, ripillelaskennassa ja kuolinwuoteella tarwittawia voitelusastioita säilytettiin tawallisesti osaksi suljetuissa komeroissa muurissa, osaksi irtonaisissa n. k. sakramenttihuoneissa.

Tämä erityisessä kunniasa pidetty kirkon irtonainen omaisuus oli lähes aina valmistettu metallista, useimmiten hopeasta, kun kirkon warat sitä salliwat; wälistä kuitenkin kullatusta kuparista tai pronssiasta.

Suomen kirkot olivat monien wuosifatojen ajan kailenlaisille häwityksille alttiina. Useimmiten wiholliset ryöstiwät niistä mitä kallisarwoista waan löysiwät. Monta tälläistä Wenäläisten hyökkäystä ja häwitystä tietää historia kertoa; mutta myöskin Tanskalaiset, tehden Otto Rudin johdolla yöllä Glokuun 3 p. vastaan w. 1509 hyökkäyksen, weiwät Turun tuomiokirkosta joukon kallisarwoista kirkon omaisuutta, muun muassa kalkkia, joita yksi vielä kuuluu olewan tallella eräässä maakirkossa Seelanin saarella.

Myöskin ystävät toimittiwat wälistä raskaita häwityksiä. Tuntuwimman pani toimeen kuningas Kustaa Waaša, kun hän uskonpuhdistuksen maahan tuotua määräsi warsin Suomeen kirkkoille n. k. hopeaweron, joka riisti niiltä ja meiltä kallisarwoisimmat esineet katoollisen ajan jumalanpalveluksesta. Se oli suuri ja korwaamattomien kalujen ryöstö, mikä silloin, woi sanoa hiljaa ja rauhallisesti, tapah-

tui, sillä kukaan ei ollut oikeutettu nostamaan kättään sitä vastaan, tai, kuten vihollisen nähtävistä, kätkeä kirkon omaisuutta.

On vielä tallella luettelo suuresta osasta niitä hopea- ja kuparikaluja, mitä kuningas tuotti aarrekammioonsa kirkkoista Turun seuduilta, Ahvenanmaalta ja niiden välissä olevasta saaristosta. Ote siitä luettelosta saakoon tässä sijansa, antaaksemme lukijalle käsityksen siitä verrattain melkoisesta määrästä kallisarvoisia kaluja, mitä meidän köyhän maammekin kirkkoissa oli katoollisella ajalla. On nimittäin pantu muistoon että kuningas otatti 24 suuremmasta ja pienemmästä kirkosta Turun seuduilla muun muassa 16 kullatusta hopeasta tehtyä monstranssia sekä sitä paitsi 3 tällaista esinettä kullatusta kuparista, 15 öylättilautasta, 8 kalkkia öylättilautasten kanssa, 20 hopea- ja 2 kuparivistiä, 20 n. k. krisme eli voitelusastiaa, 4 kuparista ja 1 hopeaisen sakramenttiastian sekä 2 hopeakruunua ja sitä paitsi suuren joukon metallista tehtyjä koristuksia kuorikaanuuista y. m., sanalla sanoen kaikki mitä ei wälttämättömästi tarvittu luterilaisista jumalanpalvelusta warten — tai mitä eivät papit woineet kaikessa salaisuudessa kätkeä näkywistä jäästettäväksi kirkolle ja tulewaisuudelle.

On muistutettava että myöskin kirkot Ruotsissa saivat antaa osansa hopeaweroiksi, jonka wuoksi myöskin siellä kirkolliset leskiaikaiset kallisarwoisemmista metalleista tehdyt esineet owat harwinaisia.

Poikkeuksen olisimat kaiketi kalkit ja öylättilautaset woineet tehdä, koska ne, kuten mainittiin, osaksi jätettiin kirkkojen haltuum. Suurta osaa kalkeista on kuitenkin kohdannut toisellainen onnettomuus, ne on nimittäin muodostettu uuden-aikaisen näköiseksi tai laajennettu lisääntyvän seurakunnan tarwetta warten, jonka wuoksi meillä ei tawata kowin monta kalkkia leskiajalta muuttumattomassa muodossa. Useimmiten owat jalka ja warwi koskematta, mutta pikarin sijassa on uusi ja tilawampi.

Stamme nyt nämä erilajiset alttarikalut, joista edellä on mainittu, vähäsen tarkemmin tutkittaviksi.

* * *

Kalkki ja öylättilautanen kuuluivat vielä, niinkuin katoelijena aikanaan, kunkin kirkon kallisarvoisimpaan omaisuuteen. Kalkin muoto sekä sen varustaminen ovat aikojen kuluessa vaihdelleet. Siihen aikaan kun kristinoppi tänne tuotiin sekä juurtui, olivat kalkin jalka ja warssi pyöreät, kun malja taas muistutti pallonpuoliskosta. Sitten, gootilaisena aikana, saivat jalka ja warssi kuusisärmäisen muodon, ja samoin paksumpi osa keskellä wartta, jota kutjataan nupiksi. Ruskakin nupin tavallisesti emaljoituksa laidasssa oli piirrettynä kirjain, jotka yhteenä muodostivat joko sanan *Ihesus* (*Jesus*) tai myös *Maria* hnnä ristinmerkki kuudennessa laidasssa.

Ne kuusi suurempaa pintaa, jotka täyttivät jalan yläpuolen, olivat usein koristettuja ristiinnaulitun kuwalla tai keweästi kaiwerretuilla kohtauksilla hänen kärsimimensä historiasta.

Öylättilautasella oli sama muoto kuin nyt. Tuon pienen wadin pohjassa tai mieluummin reunassa tapaa usein piirrettynä Kristuksenpään, ijankaikkisuuden ristin tai muita kuvia hnnä kirjoituksia ja wälistä aatelisia waakunamerkkiä niiden hurskasten miesten ja heidän emäntiensä muistoksi, jotka kirkolle olivat lahjoittaneet tälläisen kirkkoastian.

Meidän keskiaikaisista kalleista on nyt Porwoon tuomiokirkossa säilytetyllä komealla kalkilla kieltämättä ensimmäinen sija. Se on ennen kuulunut muinoiseen Wiipurin tuomiokirkkoon ja arwellaan sen olevan kolmikymmenwutisen sodan aikana tuotu saalis Sakjanmaalta, jonka wuoksi tämä kalkki luultawasti ei ole ollut Suomessa meidän katoelijalla ajalla. Se ilmoittaa saaneensa alkunsa 1100-luvun lopulla tai 1200-luvun alussa ja on parhaita kulta-

sepänteofia, mitä siihen aikaan tehtiin Euroopassa. Tämä kullatusta hopeasta tehty alttariastia on erittäin runsaasti koristettu koftauksilla raamatusta, yhdyksillä kuvioilla ja kothokoisilla kasvikoristuksilla sekä emaljilaatoilla. Kirjoitukset ovat latinankielisiä. Nestarin nimi on ollut Sigfridus *).

Vanhimpana meidän kotimaisista kalfeista voitaneep pitää Maskussa olevaa. Sillä on pyöreä jalusta ja sen alkuperä johdetaan aina 1300-luvulle.

Puhtaasti gootilaisia kalffia, joissa on kuusifärmäiset warret ja kuusiloppiset jalustat, ovat kalffit Naantalissa, hywin runsasti kaiverrettu kalffi Hauhosssa, vielä kalffi Kemissä, kaikki 1400-luvulta, sekä Ruskosssa ja Untamalan rukoushuoneessa Vaitilasssa ynnä muutamissa muissa 1500-luvulta. Keskiaikaisiin kalffeihin voidaan myöskin lukea kalffit Raisiossa, Raumalla, Röhliössä (kullatusta messingistä), Finströmissä, Saltwikissa, Seelin sairaalassa y. m.

Melkoinen joukko öhlättilautasia katoolliselta ajalta tavataan vielä meidän kirkkoissa, kuten esim. tuo kaunis, Kristusta ristin päällä esittävällä kuvalla varustettu öhlättilautanen Turun tuomiokirkossa, jonka munkkityhliin tehty latinankielinen kirjoitus kuuluu: „O Jezus Kristus, elävän Jumalan poika, armahda meitä!“ Eräässä öhlättilautasessa Hauhosssa on kuvattuna Vapahtaja seisomassa haudasjaan ja kidutusaseiden ympäröimänä. Hauska öhlättilautanen on Naantalin kirkossa. Muuten huomataan sellaisia alttariastioita keskiajalta Raisiossa, Ruskosssa, Saltwikissa j. n. e.

Monstransjit. Meidän kirkkojen muinaisista monstransseista näyttävät pian kaikki saaneen waelttaa kuningas Rustaas aarrekanmioon. Myöskin se komea monstranssi, jonka piispa Mauno Olawinpoika Tavast oli tänne tuonut

*) Tämä hauska teos on täydellisesti kuvattuna Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikataustikirjan VII vihkossa, joka on painettu w. 1885.

toiwioireteltään Pyhälle maalle, on hukassa, ja näistä kunnista alttarikaluista lienee nyt enää jäljellä meillä yksi ainoa, se yksinkertainen kullatusta kuparista tehty monstransi, jota säilytetään Turun tuomiokirkon kokoelmisissa. Sen muoto näyttää osoittavan 1300-luvun aistia. — Alsecco-maalauksen joukossa Pohjan safaristossa nähdään kuvattuna monstransi, mahdollisesti käsillä olevien mallien mukaan keskiajan lopulta.

Piksidit ja ciboriat. Harvinaisuuksiin katoolisten kirkollisten astiain joukossa meillä kuuluvat myöskin piksidit ja ciboriat eli vihityn leivän jokapäiväiset säilytysastiat. Muodoltaan olivat ne ehtoolliskalkin näköisiä, mutta niissä oli kanji, joka kohosi enemmän tai vähemmän keilan tai tornin muotoisena.

Turun tuomiokirkon talleissa on pyhäinjäännöskätköjen nimellä kolme astiaa, joita todennäköisesti on alkuperäisin käytetty hostian säilyttämiseen. Yksi niistä on kullatusta hopeasta ja varustettu huippupäisellä kannella. Rahdella muulla on jalusta ja kanji kullatusta kuparista, mutta itse astia puusta. Kanta toisessa viimeksi mainituista astioista kaunistaa ristiinnaulitun kuva. Kaikki ovat ne yksinkertaisia teoksia, enemmän historialliselta kuin taiteelliselta kannalta tärkeitä.

Suitsutusastian, kuten muidenkin alttariastiain muodoissa tulivat eri tyylit hyvin selvästi näkyviin. Keikäinen kanji, jonka läpi savu suitsusi, oli roomalaisen taidetyylin aikana hyvin matala ja pyörästetty. Suippoaarthyli pääsi myöskin näiden esineiden suhteen huomattavasti vaikuttamaan, siten että kanji kohosi torninmuotoisesti ja siinä oli keskitori niissä sen ympärillä pikkutori. Tällä rakennustavalla lienee ajottu antaa kuva „tairaallisesta Jerusalemissa“.

Kauniin suitsutusastia, mikä meillä on jäljellä, on kuulunut Rauman kirkkoon. Gootilaisen tornin jäljitteleminen on tässä selvästi huomattava. Wiittauksia samaan suuntaan

huomataan niissä suitsutusastioissa Lempäälästä, Wesilahdelta, Köyliöstä, Rymättylästä, Mynämäeltä ja Lopelta, joita säilytetään yliopiston museossa.

Että kauniimpia ja kallisarvoisempia suitsutusastioita kuin yllämainitut, jotka kaikki ovat pronssisia, on ollut meidän kirkkoissa, käy ilmi vanhasta muistiinpanosta, että Turun tuomiokirkossa on ollut pieni hopeainen suitsutusastia, jossa on ollut piirrettyä Mariankuva ja Gerikki pyhän pää.

Kannuja ja muita astioita festiajalta, joissa säilytettiin wiiniä tai alttaripalveluksen aikana käytettyjen astiain ja alttarilla palvelusta toimittavain pappien käpien pesemistä warten tarwittawaa wettä, ei liene tavattu meidän maamme kirkkoissa.

Tyhjennyskiwi löytyy sitä wastoin Naantalissa. Se on warustettu pohjaan tehdyllä reijällä josta alttaripalveluksessa käytetty wesi sai juosta kirkon perustuksiin, kun pidettiin sitä uskonnolliselle tunteelle loukkaawana että se wiskattiin ulos pyhittämättömälle maalle.

Sakramenttihuoneista tai kaapeista, joissa kirkollisia astioita säilytettiin, tavataan usein jälkiä kuorinseinään lähelle alttaria tehdyissä komeroissa, kuten esim. ikiwanhan P. Olawin kappelin raunioissa Lembötesä Ahwenanmaalla y. m. Ne arwattawasti sirosti metallilla wuoratut ja muodostetut owet, jotka owat sulkeneet nämä pyhät säilytyspaikat, näkyvät kaikkialla joutuneen hukkaan.

Kuten jo mainittiin, woivat sakramenttihuoneet myöskin olla irtonaisia, jossa tapauksessa niillä tavallisesti oli sijansa jonkun kuoripilarin wierasä. Sellainen alkuperäisin hywin kaunis, mutta meidän aikoinamme kömpelösti korjattu, gootilaiseen muotoon tehty, sakramenttihuone woidaan nähdä Naantalin kirkossa. Se on muutaman sylan korkuinen ja rakennettu puusta torninhuipun muotoon. Itse kaapintila ei ole suuri ja sitä sulkee owi, muodostettu ristiin asetetuista rautawanteista, joiden muodostaman kalterin läpi pyhät astiat oliwat seurakunnan nähtäwiinä.

Mahdollisesti on se kirkonrakennuksen muotoon, torni-
neen ja katolla olevine huippuineen, tehty n. k. anekdootti,
jota näytetään Lokalahden kirkossa, oikeastaan ollut tuon
pienen seurakunnan sakramenttihuoneena.

Mitään **voitelusastioita** keskiajaltamme ei ole mi-
nun tietääkseni meillä tavattu. Sellaiset astiat olivat me-
tallista ja tehdyt kolmesta yhteenjuotetusta silinteristä, joilla
oli yhteinen kanssi. Eri öljyjä kutakin niitä kolmea voitelutointa
varten, jotka ennen on mainittu, säilytettiin eri osastoissa.

Pyhänjäännös-ristit ja pyhänjäännös-kätöt. Lo-
pukki on lisättävä muutamia sanoja niistä pienistä risteistä
ja muista pyhänjäännös-kätöistä, joissa oli tapana huolelli-
sesti säilyttää erinomaista hartautta herättäväiset pyhimysten
ja marttyyrien jäännökset — reliikit —, joiden omista-
jaksi kirkko oli onnistunut pääsemään. Näihin muistoihin
ovat liitetty useammat katoollisen ajan suurimmista taika-
uskoisuuksista. Kun rahvas näki muutamia luunsiruja py-
himyksen ruumiista, pienen palasen heidän käärinliinastaan
tai muuta semmoista, niin oli siinä kyllä saattamaan sitä
mitä hartaimpaan mielentilaan; usein sanottiin pyhänjään-
nöfilla olevan ihmeellisen voiman tuoda terveyttä ja
siunausta niille, jotka hartaudessa niihin koskettivat. Ei tar-
witse mainitakaan, että paljo konnuutta harjoitettiin tällai-
silla kaluilla, jotka, mitä vähemmän marttyyrien ja pyhi-
mysten todellisia jäännöksiä oli saatavissa, tulivat kauppa-
keinottelun esineiksi, joten keinottelijat usein panivat
kauppaan wäärennettyjä pyhänjäännöksiä. Kun jokainen
kirkko koko kristikunnassa esim. halusi itselleen ja wihdoin
kustannuksien jälkeen luuli saaneensa todellisen palasen
jiitä ristikistä, millä Kristus kärsi kuoleman, on helppo huo-
mata että monet, ehkäpä kaikki, nämä luullut pyhän-
ristiin kappaleet olivat wääriä. Todistettavasti on
useita muunlajisten pyhänjäännösten wäärennyksiä tapah-
tunut.

Osioon kuinka oli, ei näiden pyhänjäännösten tehtä-

wänä ollut ainoastaan rahwaan mielen ylentäminen, waan myös walistuneempien ja waltakunnan ylimmäisten hartauden kohottaminen. Sellaiset pyhät ja usein hywin kalliit kalut — niitä kutsuttiin pyhäköiksi — waativat luonnollisesti kallisarwoisia tallettimia, olivat ne sitten maallisten henkilöiden tai kirkon hallussa. Sellaisia ne saivatkin.

Tiedämme esim. että pohjois-Suomen laamanni Henrik Klauptoika Diekne'llä 1400-luvun keskiwaihkeilla oli muiden kalleuksien joukossa pyhänjäännöksen-talletin warkoisiin hopeawitjoihin kiinnitetty, sekä hänen waimollaan kullattu hopearisti, jossa oli „pyhäköitä“. Kirkot taas säilyttivät, kuten jo on mainittu, pyhänjäännöksensä osittain erityisissä säilytyspaikoissa itse alttarissa, osittain kalliisti koristetuissa pienissä, jalosta metallista tehdyissä, lippaisissa tai risteisissä, tai myöskin suuremmissa n. k. pyhäkköastioissa eli relikwarioissa.

Merkillisin pyhänjäännös-lipas, mikä on löyhtynyt Suomessa, oli todennäköisesti se „hopealipas“, jossa P. Henrikin luut Kesäkuun 18 p. vuonna 1300 juhlaallisesti muutettiin pyhimyksen haudasta Rouviaisissa Turkuun siellä säilytettäväksi, arwattawasti pääalttarin lähelle. Sen johdosta kutsuttiin mainittua päivää sittemmin dies translationis, „muuttamisen päivä“, ja wietettiin suurena kirkkojuhlanä, kunnes juhla lopuksi sai tawallisten markkinain muodon. P. Henrikin hopealippaan arwellaan tuomiokirkosta vuonna 1509 ryöstön kautta joutuneen Tanskalaisille. Itse pyhänjäännökset taas, luut ja pääkallo, jotka, pantuina „punaiseen puskin“, säilytettiin kauwan luterilaisella ajalla Tott'in hautakuorisissa, muinaisessa P. Laurentiuksen kappelissa tuomiokirkossa, joutuivat vuonna 1720 Wenäläisten käsiin ja lähetettiin eriskummallisuuksina Pietari suuren kokoelmiin.

Myöskin piispa Hemmingin jäännökset pantiin, hänen ennen mainituksa lippaasepano-juhlassaan vuonna 1514, „suurella taika-uskolla“ kullattuun hopealippaaseen, joka sen jälkeen asetettiin alttarille. Hänen jäännöksensä owat, kuten

muiستotaru väittää, saaneet paremman onnen kuin P. Henrifin jäännökset, ne kun ovat saaneet pyhä Turun tuomiofirkosja, jossa ne, säilytettynä punaisessa silkkipussissa, vielä ovat nähtävänä. Pussi on pantu hfsinkertaiseen lippaaseen, jossa on ovi etupuolella, ja lipas taas on asetettu n. k. reconditorium'iin, jotenkin runsaasti kwanleikkauksilla varustettuun, tabernaakelin muotoiseen, lepohuoneeseen, jonka kfsi wiettävää katonpuolta lepää neljän pilarin päällä.

N. k. pyhainjäännösten kätöistä (eli ciborioista), joita Turun tuomiofirko vielä säilyttää, olen jo lausunut muutamia sanoja siwulla 60. Kappaleita kauniista, puusta hyskään gootilaiseen tyliin weistetyistä pyhainjäännös-kätöstä 1400-luvulta on yliopiston museo saanut Raantalista. Sillä on alkuperäisesti ollut torninkaltainen muoto ja tämän pyhäkkoastian alimman osaston wiidellä siwulla nähdään läpileikattuina ne wiiji kirjainta, jotka muodostawat nimen: Maria.

Mainittu museo säilyttää sitä paitfi pienemmän, ristinmuotoisen pyhainjäännös-kätön. Se on kullatusta kuparista ja kaunistettu korupiirroksilla sekä neljällä kristallinpalasella. Ristin takalaidassa on pieni ontelo, joka saranoilla varustetulla owella voidaan sulkea. Täällä oli pyhainjäännös — mahdollisesti „palanen pyhää ristiä“ — säilytetty. Tämä pyhainjäännös-kätö on ennen kuulunut Lempäälän firkolle.

* * *

On tähyi syy olettaa että muutamia Suomen firkojen metallista tehtyjä firbollisia astioita ja kaluja on valmistettu omassa maassa, koska meidän asiakirjat keskiajalta luettelewat useiden täällä keskiajan lopulla työskennelleiden kultaseppäin nimiä, niinkuin Lauris kultaseppä (1422—1441), Jonis kultaseppä (1425) ja Knut kultaseppä (1472), kaiffi Turussa; Anders kultaseppä (1485) sekä Brjan kultaseppä (1526), wiimekfi mainitut Wiipurissa.

Ne yksinkertaiset keskiajan teokset, jotka ovat säästyneet vuosifatojen ryöstöiltä ja saaneet meidän ajallemme todistaa muinaisajan vaatimuksia taidekätewyhyden suhteen, eivät vastustakaan sellaista otaksamista. Parhaat ja sen vuosii enimmäin tunnetut kirkkojen kalleuksista olivat waikeimmat salata hopeaweron ottajilta ja saivat luultawasti waeltaa rahapajan sulatusuuneihin. Todennäköisesti olivat kirkkojen kaikki korukalut tehdyt ulkomaalla, kuten esim. näkyy niiden kalleuksien luettelosta, mitä piispa Mauno Oslawinpoika Lawast toi mukanaan matkoiltaan ulkomaalla; niinpä olivat pyhänjäännös-lipas, suuri ja kallisarwoinen hopearisti ja muita pikkutawaroita, loistawia juhlapukuja mainitsematta, walmistettu Benedigissä.

Messupuvut ja koru-ompelut.

Katoolliset hengenmiehet käyttiwät monta eri laatua pukuja, riippuen sekä heidän erityisistä wirka-asteistaan että niistä toimista, mitä he kulluoinin tekivät. Woimme tässä kyllä jättää siksensä munkkien ja nunnain luostarijääntöjen tarkasti määräämät yksinkertaiset puvut, kun niissä ei ollut mitään taiteellisia koristuksia. Myöskin alempi papisto, diakonit, eivät pitäneet kowin taidollisesti koristettuja pukuja. He pitivät lyhyttä, polwiin ulottuwaa nuttua, joka oli lähinnä wäljän mekon näköinen. Sen nimenä oli dalmatica, jossa usein näkee esim. pyhimykset, Stefanuksen, Laurentiuksen ja muita hengen miehiä kuwattuina puunleikkauskissa ja maalausissa.

Sitä wastoin olivat ne waatteet, joita papit kantoivat messussa, walmistetut kallisarwoisemmista, paljon massawista kangasta sekä usein runsaasti koristetut korko-ompeluilla, ei ainoastaan ornamenttien muodossa, waan kuwaten myöskin

jumaluuden personia, jumal'aitia ja pyhimyksiä sekä kokenaisia kohtauksia raamatusta ja pyhimystaruista.

Ne waatteet, joita ensi sijassa siten kaunistettiin; olivat messukasukka ja juhlallisissa tilaisuuksissa pidetty kaapu, laaja wiitta, jonka kaulus ja etumaiset reunat olivat tavallisesti forko-ompeluilla warustetut. Messukasukalla oli aikaisemmin myöskin wiitan muoto, warustettu kesäkesä reijällä, josta pappi pisti päänsä; käsiwarret ja kädet saivat toimittaa itsensä esiin wiitan siivokappaleiden alta mikäli woivat. Sellaiseen vanhemman ajan messukasukkaan on P. Henrik puettu kuvasa 9 (katso sivu 40). Sittenkin tehtiin tämä waatekappale mukawammaksi siten että kaavun etu- ja takapuoliskoia ei ommeltu yhteen, joten messukasukka sai sen muodon, jota vielä käytetään meidän kirkoissa.

Lopuksi mainittakoon katoolisen papin messuwaatteista pitkä ja kapea nauha, joka, ennenkuin messukasukka puettiin ylle, pantiin kaulan ympäri, ja jonka päät edessä riippuivat alas aina polviin saakka. Sen nimenä oli stola ja se oli useinkin kaunistettu kudotuilla tai ommelluilla kirjoitukilla ja koristeilla.

Piispan-arwon merkinä olivat erittäin piispanhiippa (mitra), rintaristi, formikkaat, jalokiwinen formus oikean käden etuformessa, piispansauwa, sekä runsaasti koristetut kengät. Esimerkkiä muutamista näistä piispan juhlapuvun erikoiskappaleista voidaan huomata äsken mainitusja P. Henrikin kuvasa (sivu 40).

Piispanhiipan kaksisuippu oli aluksi kummallakin puolen päätä (korvien yläpuolella), mutta käännettiin sitten niin että ne saivat paikkansa pään etu- ja takapuolella. Piispanhiippa, formikkaat ja myöskin kengät olivat usein runsaasti koristellut forko-ompeluilla, helmitikkauksilla ja muilla kaunistuksilla. Sauwa, jolla ensin oli yksinkertaisen, ylhäällä koristetun kepin muoto, koristettiin sittemmin lehtileikkauksilla sekä warustettiin suurilla wuorikristallista hiotuilla kiwillä tai vielä kallimmilla kiwillä.

Messukasukoiksi ja dalmatikoiksi käytettiin usein silkkifankaita, kaarvuisi tavallisesti kirjattua samettia tai kulta- ja hopealangoilla kudottuja silkkifankaita.

Suuremmissa ja rikkaammissa kirkoissa oli useampia messuwaate-kertoja, eri värisiä kirkkokuuden eri aikoja varten. Niinpä pidettiin adventista joulun sekä koko paaaston aikana punasinerwiä väriä; joulunpyhäin kaikkina kahtenahkmenenä päivänä valkoisia pukuja, samoin myös niinä päivinä kun Kristuksen tai tautiin kuolleiden pyhi mysten muistoa wietettiin; pitkänä perjantaina ja sielumesuisissa pidettiin mustaa väriä; helluntainpyhinä ja apostolien sekä marttyyrien juhlina pidettiin punaisia ja vuoden muuna aikana wiheriäisiä messuwaatteita.

* * *

Katooliselta ajalta on meillä jälellä hywin monta messukasufukkaa. Muutamia on jo annettu yliopiston museoon ja muut olisimat myöskin sinne toimitettawat, sillä nykyisissä talletuspaikeissaan kärsiwät ne useimmin wahinkoa kosteudesta.

Niistä messukasukoista, mitä museossa on, mainittakoon tässä: messukasufukka wiheriäisestä sametista Uudenkaupungin kirkosta; se on 1400-luvulta. Tämä, samoin kuin eräs toinen museossa säilytetty messukasufukka sinisestä sametista, on kaunistettu korko-ompeleilla, jotka esittävät jumal'aitiä Jeesus-lapsi syliisä sekä naispyhimyksiä ja apostoleja, kaikki taitawasti tehtyjä hienoilla pistoilla, neulotuina liinakankaalle kultakierroksilla langoilla tai silkillä waihtelevissa wäreissä. Pari muuta, Lempäälästä ja Zaanakalasta, esittävät kohtauksia Kristuksen hynnä ystitysten pyhimysten historiasta. — Eräs messukasufukka Sääksmäeltä on kaunistettu kuwilla, jotka esittävät Kristusta ristillä, Isä jumalan, ja jumal'aitiä lapsineen sekä neljää apostolia. — Yllämainituksa messukasufukassa Lempäälästä on

myöskin kaffi aatelista vaakunaa kuvattuna. Eräs messufasukka Naantalisssa on varustettu korfo-ompeluun tehdyllä kirjoituksella.

Katoolisen ajan viimeisiltä ajoilta pohjoismailla on meillä muutamia messupukuja, joidenka koru-ompeluisia muutamia kuvioita, mutta varsinkin Kristus ristinpuussa, ovat kuvatut kohotyönä, siten että täytettä on pantu tilkuttamisen tai korfo-ompelun alle. Toiset ovat koristetut kuvioilla n. k. tilkuttamisella, jolloin kuvat tai koristeet ovat leikatut erivärisistä kankaantilkuiista, joiden reunat sitten ovat kultakierroksijella langalla kiinnitettyt alustimeen. Niiden joukossa on eräällä Taiwan saaren kirkosta saadulla teoksella etewä sija. Toinen samallinen teos, koristettu neljällä pyhimyksenkuvalla, on säilytetty Roussiaisten kirkossa. Toisellakin aistikas samanlaatuinen teos säilytetään Halikon kirkossa, mutta se on ehkä tehty uskonpuhdistuksen jälkeisenä aikana, jota ei aina warmuudella voida ratkaista, koska vielä 1600-luvullakin korfo-ompelulla, jotka eivät suuresti eronneet keskiajan lopulla tapana olleista, koristettiin messufasukoita, wälttäen kumminkin sitä ettei esitetty pyhimystenkuvia eikä kohtauksia heidän elämäkerroistaan.

Monessa kohdin voidaan olettaa että tällaisia korfo-ompelua ovat tehneet täällä asuvat n. k. helmetikkaajat, mahdollisesti tulleet pohjois-Saksasta, jonka aistisuunnasta myöskin nämä teokset muistuttawat. Usein lienewät hurksaat aatelnaiset sekä nunnat ommelleet messufasukkain koristuksia, jota, niinkuin kaikkea mikä tuli kirkolle hyväksi, pidettiin Jumalalle otollisena työnä.

Muista keskiajalla papilliseen pukuun kuuluneista esineistä eivät meidän kirkomme säilytä monta. Turun tuomiokirkossa nähdään vielä vaatimaton piispanhiippa walloisesta silkistä, varustettu kultanauhoilla, jonka wäitetään olewan katooliselta ajalta. Siellä säilytetään myöskin eräs sametilla werhottu ja kultalangalla fierretty piispansaama,

jonka yläpää on varustettu isonlaisella vuorikristallista hioutulla nupilla. *)

Myöskin eräs hopeaisilla forko-ompeluilla varustettu messupaita, luultavasti katooliselta ajalta, nähdään Turun tuomiokirkon muinaismuistojen joukossa. Samalta ajalta voitaisi ehkä myöskin mainita yksi ja toinen kaapu muista kirkkoista, joista yliopiston museossa oleva eräs, varustettu kankaasen kudotuilla koristeilla, kirjoituksilla ja eläintentukivilla, on tuntematonta alkuperää. Täältä ajalta on myös eräs kapea, kudottu nauha, varustettu munkkityyliin kudotuilla kirjoituksilla: „Jhesus“ ja „Maria“, joka on tavattu sittemmin neulottuna myöhäisempänä aikana tehtyyn messukasukkaan Halikossa, kuitenkin niin että jumaläidin nimi ei ole nähtävissä. Tämä nauha on mahdollisesti aikoinaan ollut sellainen „stola“, josta ylempänä on puhuttu, tai myös muodostanut messukaarun etureunan.

* * *

Korko-ompeluita tehtiin, paitsi messuvaatteihin ja alttarinverhoihin, myöskin liinaan, jolla peitettiin ehtoolliskalffi, tyynyihin, joiden päällä jumalanpalveluksessa käytettyjä kirjoja pidettiin, alttarin vieressä olevaan jakkaraan j. n. e.

Turun tuomiokirkossa on eräs hauska silkkinen korko-ompelu 1300-luvun tyyliin, varustettu eläinkoristeilla, joka kangas kuuluu olleen erään jakkaran päällystänä. Yliopiston museosta voidaan sitä paitsi muutamia korko-ompeluita mainita. Niinpä esim. näemme siellä erään harjosta tehdyn

*) Tuomiokirkolle kuuluvain tavarain joukossa, mitä Tanskalaiset vuonna 1509 ryöstivät, mainitaan myöskin eräs piispanhiippa, joka tosin muutama vuosi sittemmin saatiin takaisin, mutta „siitä oli kalliimmat kivet riistetty pois“, josta nähty että tällaisia koristuksia tälläinkin pantiin koristamaan korkeinten hengenmiesten juhlapukuja.

kalkkiliinan (Untamalan saarnahuoneesta Paitilasja), jossa on hopealla, kullalla ja silkillä ommeltuja kirkkainkoristuksia jumal'äidin kuvan ympärillä; vielä eräs oikein hieno nystermä-ompelu liinankaalle tehty jalopeuran- ja linnunkuvilla varustettu, joka teos kerrotaan olevan nunnien tekemä Naantalin luostarisja, joka taru todistakoon minkä voi (katso kuva 13); sekä kappale vanhaa kangasta Lokalahdesta merkkillistä mallia, muistuttaen muutamista eläintenkuvista y. m. ennen mainituissa Roussiaisten al-secco maalauksissa.

Lopuksi voidaan mainita vanhoja n. k. karkoisankaita, willaisia tai liinaisia, tehtyinä eläintenkuvien malliin, joita suurempina tai pienempinä palasina vielä on joskus tavattu

Kuva 13. Korke-ompelu Naantaalista.

meidän kirkkojen rauhahuoneissa tai sakaristoissa (Naantalisja, Marttilasja), ja joita mahdollisesti on aikoinaan käytetty osaksi seinäverhoina tai mattona kuorisja, osaksi ehkä kuorituolien päällystänä. Sellaisia kankaita näyttää erittäin Naantalin kirkossa olleen hywin runsaasti.

Rastemaljat ja wihkiwesi-astiat.

Rastamaton lapsi on, aina siitä asti kun kaste tuli kirkon sakramentiksi, katsottu kristilliseen seurakuntaan kuulumatonta, jonka johdosta tätä asianlaitaa kuwataksensa asetettiin se malja, jossa äskensyntynyt kastettiin, lähelle kirkon ovia tai myöskin mieluummin kirkon luoteiskulmaan rakennettuun erityiseen kastekappeliin, joka tietysti oli pyhitetty P. Johannes kastajalle. — Muutamien etewämpien kirkkojen ulkopuolella ulkomaalla oli vielä rakennettu erityisiä kastehuoneitakin.

Rastemaljat, jotka tavallisesti tehtiin kivestä, ovat yleensä oikein hyvin kestäneet ajan häwityksiä. Niiden muoto oli alkuperäisin kahdeksansärmäinen, koska luku kahdeksan pidettiin uuden syntymisen vertauskuwana, sillä maailma luotiin seitsemässä päivässä, sanottiin, ja vielä yksi, uuden syntymisen päivä, näihin lisättyinä antaa luvun kahdeksan.

Sittenmin aljettiin tehdä itse kupin ympärystä pyöreäksi tai wälistä nelisärmäiseksi. Ulkolaidat hynnä jalusta, jolla kuppi seisoi, kaunistettiin warain ja tilaisuuden mukaan, osaksi ainoastaan koristeilla, osaksi kuwauksilla Jesuksen historiasta tai muilla kuwilla, joiden woiitiin katsoa tarcoittawan jotakin kristillisen uskonnon pääoppia.

Se kivilaji, josta rastemaljat hakattiin, oli tietysti tärkeä määrääjä siihen, koristettiinko niitä runsaammin tai yksinkertaisemmin. Waikasti muodosteltawa harmaa kivi — meillä helpoimmin käsillä olewa aine — ei sietänyt mitään warfinaista koristamista, mutta haukittiin usein kalkkikiviä rastemaljoiksi. Muutamilla meidän kirkkoista on vielä talleksa sellaisia maljoja, joiden ulkolaitoihin on hakattu tosin hyvin yksinkertaisia, mutta wälistä erittäin aistikkaita koristuksia, joista woi päättää näiden maljojen alkuperästä eri vuosijadoilta.

Muutamissa kirkkoissa meillä tawataan erittäin yksin-

fertaisia, useinkin ainoastaan karkeasti firveellä weistettyjä puisia kastemaljoja, joissa ei nähtä olleen minkäänlaisia koristuksia, niinkuin Ekferöössä, Nauvoossa, Perttelissä, Sääk-mäellä y. m.

Epäilemättä oli Turun tuomiokirkossa, päättäen tallessa olevien kertomuksien mukaan siihen luterilaisella ajalla tulleista komeista kastemaljoista, myöskin keskiajalla ollut kuvilla kirjattuja maljoja; ne ovat kuitenkin niin menneet hukkaan, ettei kappaleita eikä muistoja niistä ole jäljellä.

Kauniimmin koristetut kastemaljat, mitä meillä vielä on tallessa, lienevät Paraisissa, Maariassa, Rymättylässä, Liedossa, Wehmaalla, Hammarlannissa ja Sauvoissa. Vielä yksinkertaisemmin koristettuja kuin nämä on esim. Naantalissa, Lemulla, Mietoississa j. n. e. Paimiossa on muodoltaan soikea, yksinkertaisesti koristettu malja wiheriänkirjawaa, punaisenruskeaa kalkkikiwenlajia. Huomattava on lopuksi kastemalja Siuntiossa, joka on varustettu kirjoituksella ja muutamilla karkeasti piirretyillä kuvilla sekä waakunoilla. Marttilan pitäjässä on asetettu vanha kastemalja niiden kiwien joukkoon, jotka muodostawat kirkon perustuksen — säästö, joka ei kunnioita niitä miehiä, jotka w. 1765 johtivat nykyisen kirkon rakentamista.

Visähtävä on että samoja kastemaljoja käytettiin kauan vielä luterilaisella ajallakin, jolloin ne siirrettiin kuoriin.

*

*

*

Wihkiwesi-astioita wihityn weden säilyttämisestä warten, jolla jokainen hurstas katoollilainen kastelee itseänsä kirkoon tullessaan tai sieltä lähtiesjään, oli tavallisesti laitettu muuriin owien wiereen tai johonkin pilariin lähinnä näitä. Sellaisia kupintapasia, usein näkinkengän muotoon hakattuja kiwiastioita löytyy vielä yhdesä ja toisesä Suomen kirkossa, esim. Turun tuomiokirkon itäisesä ja eteläisesä porstuassa. Toisen wihkiwesi-astian ulkolai-

dasja on ollut hakattuna kувioita ja se on ollut patsailla ja päällystimillä jaettu eri aloihin. — Hyvin siewän wihwesi-maljan omistaa Wehmoon kirkko.

Rasteenmaljat ja pari wihwesi-astiaa hynä joku-
nen runsaammin koristettu risti, hakattu n. k. wihkimiski-
ween tai johonkin muuhun kirkonmuuriin sowitztuun kalkki-
kiveen (esim. Korppoossa, Taiwassalossa, eräässä luosta-
risja Turussa j. n. e.) owat meillä lähes ainoat kiveen ha-
katut muistomerkit katooliselta ajalta maassa. Tähän tulee
lisäksi muutamia hautakiviä, joista muutamia sanoja edem-
pänä lausutaan.

Ristiinnaulitun Kristuksen kuvat.

Risti oli ikäänkuin viimeinen ja tärkein tuntomerkki
kirkon tarpeeksi ja kaunistukseksi valmistetuista esineistä.
Kaikkien kaunotaitteiden alalla oli tavallisesti risti se, joka
yhdessä tai toisessa muodossa kruunasi ihmisthyön ja pyhitti
sen. Risti ansaitseekin monesta syystä oman lukunsa: se
aine, josta ristit tehtiin, oli erilaista, jaloista metalleista
aina halpahintaisimpaan aineeseen; ristien tarkoitus ja pai-
kat kirkossa samaten vaihtelewaiset; risti oli kirkon liikku-
waisiin omaisuus, sitä ei palweltu ainoastaan kirkon muu-
rien sisällä, waan myös sen ulkona niissä juhlasaatoissa,
joita papit rahwaan seuraamina paniwat toimeen suurem-
pina juhlina, wälistä myöskin yleisillä teillä, joissa tapauk-
sissa ristiä aina kannettiin waeltawan joukon etunenässä.

Ristin muoto waihteli aikojen kulussa. Keskiajan
alusja käytettiin mieluummin n. k. kreikkalaisista ristiä,
jonka kaikki neljä haaraa oliwat yhtä pitkät. Myöhemmin
tuli meidän aikanaikin enimmäin käytetty latinalainen risti,
jonka jalkakappale on pitempi, tavallisimmaffi.

Ristiiä käytettiin jos jonkin suuruisia, pienistä, usein kallisarvoisista metalliristeistä, joita hurskaat kantoiwat yllään, aina suuriin leikattuihin kruusifikseihin, n. k. triumfiristeihin, jotka olivat asetetut korkealle ylös enimmäisen holwikaaren alle kuorista lukien, jota kutsuttiin triumfikaareksi, koska Kristus täällä näytti itsensä yleisölle kuolemasa voittavana ihmisluvuun vapauttajana.

Tavallisimmat ristit kirkoissa olivat kuitenkin alttariristit. Nämä alttarille asetetut, Kristuksen kuvalla varustetut ristit, olivat tavallisesti ainoastaan parin jalan korkeuisia, yleensä runsaasti koristettuja ja tehtyjä pronssista tai hopeasta *). Zuhlasaatoissa useimmissa tapauksissa juuri tämä alttariristi kannettiin kansanjoukon edellä. Mitään tällaista metalliristiiä ei meillä liene tallella keskiajalta. Sitä vastoin löytyy vielä useimmissa vanhoissa kirkoissamme joukko puuhun leikattuja pienempiä kruusifiksiä (ristiinnaulitun kuvia), joita mahdollisesti meidän maankirkoissa on käytetty alttarilla.

Samaten on jällellä vielä joukko suuria, äskettäin mainittuja triumfiristiiä, joiden viereen usein asetettiin keskikokoisia neitsyt Marian ja evankelista Johanneksen kuvia sille kuoripilarien välissä olevalle hirrelle, johon raskas, holwikaaresta useimmiten alasriippuva, triumfiristi nojasi.

Useimmat tällaiset triumfiristit meillä ovat 1400- ja 1500-luvuilta, jona aikana koetettiin kuvata ristiinnaulitun kärsiminen ja kuoleman ilmaus niin vaiuttamiksi ja luonnollisiksi kuin mahdollista. — 1300-luvulla on kuvaus yksinkertaisempi ja vähemmän tarfoittaa kauhuun herättämistä. Kuvattiin Kristus jo kuolleena, riippuvana ristissä,

*) Niinpää ferrotaan, että piispa Mauno Olavinpoika Tavast usein mainitulta toivioirekeltään oli tuonut Turun tuomiokirkolle muun muassa suuren ja kallisarvoisen hopearistin. Laurentiuksen kappelissa samassa kirkossa oli kaksi hopearistiiä j. n. e.

pää alas painuneena ja polvet lykätty tavallisesti oikealle puolella. Ristiinnaulitun kuvaukset romaaniselta ja välitysajalta näyttävät meille hänen seisovana rauhallisessa asennossa ristosä lewitethin käsin ja jalat kumpikin eri naulalla kiinnitetty ristin runkoon. (Myöhemmin kiinnitettiin ne ainoastaan yhdellä naulalla). Näytteen tällaisista kuvauksista vanhemmalta ajalta antaa meille kuva 8 (katso sivu 38), Gattulasta.

Triumfiristä myöhäisemmältä ajalta voidaan mainita hyvin monesta Suomen kirkosta. Monet näistä risteistä ovat kuitenkin enemmän tai vähemmän wahingoittuneita. Eräs Kristuskuva, jossa on erittäin kaunis pää, luultavasti 1300-luvun työtä, on Sauvon kirkossa. 1400-luvun kaunistuttamista, runsailla jähmettyneillä werivirroilla peitetystä krusifikseista nähdään näytteitä esim. Tenholan, Perniön, Marttilan y. m. kirkossa.

Wielä voidaan muutamissa kirkossa (Karjaalla, ei kuvan sitten Pohjalla j. n. e.) saada nähdä triumfiristin vanhassa, erittäin sopivassa paikassa triumfikaressa. Useimmin on se kuitenkin ripustettu johonkin syrjäisempään paikkaan.

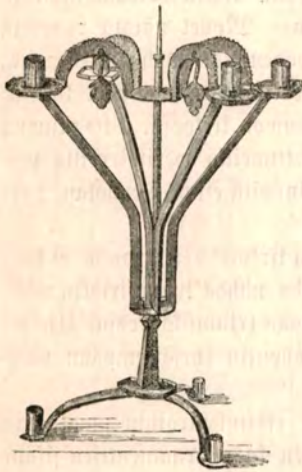
Näiden suurten krusifiksien ristinhaaroihin maalattiin tai leikattiin mielellään erilaisten kaswiornamenttien sijalle neljän evankelistan tunnusmerkit tai muita vertauskuvia.

Walaistus, soittokalut, kellot y. m.

Paitsi niitä lamppuja, joita aina pidettiin palamassa erityisten pyhimysten kunniaaksi, walaisivat paksut wahakynttilät kirkon jumalanpalveluksen aikana. Alttarilla paloi kynttilöitä erimuotoisissa kynttilälajaloissa, joiden yhteinen tunnus-

merkki oli se, että kynttilänpitiminä oli pystyssä olevia piik-
kiä, joskus myös koteloita.

Kynttiläjälät olivat osittain hopeaisia (sellaisia kan-
delabria mainitaan P. Laurentiuksen kappelista Turun tuo-
miokirkosta), osittain malmisia, lyijyisiä tai tinaisia, osittain
myöskin aivan yksinkertaisesti rautaisia. Niinoastaan tällai-
sia keskiaikaisia kynttilänjalkoja ynnä pilareihin kiinnitettyjä
yksinkertaisia kynttilänpitimiä on tallella meidän kirkossa,

Suwa 14. Rautainen kynttilä
jalka. Naantaalista.

mikäli tiedetään. Suwa 14
näyttää rautaisen jalan neljää
kynttilää warten Naantalista.
Muodot vaihtelivat suuresti.
Muutamissa kynttilän-asetti-
missä on korkeammalle alus-
talle pantuja kaitaisia rinkuja
5, 7 tai useampaa kynttilää
warten j. n. e. Meillä on jäl-
jellä hywin suuri joukko rau-
taisia kynttiläjalkoja, kuten
myöskin samasta metallista
tehtyjä kynttiläkruunuja,
jotka ovat muodostetut toisen-
päälle asetetuista, rautasiteellä
yhdistetyistä renkaista, joiden
sisäpuolella poikkirinkuihin kiin-
nitetyt piikit tai kotelot pitä-
vät kynttilöitä pystyssä. Sekä

kynttiläjälät että kruunut (joista oikein siewiä tai omituisia
näytteitä on Nauvosta, Naantalista, Lemulta, Merimas-
kusta, Lokalahdelta, Marttilasta, Karjaalta, Pohjan pitäjältä,
Viedosta j. n. e.) olivat varustetut riippuvilla lehtien, lil-
jain y. m. muotoisilla koristuksilla.

Lopuksi on meillä n. k. soihdunkantajia, kynttiläsanwoja
juhlasaattojen tarpeeksi. Kynttilä kiinnitettiin piikkiin yl-
häällä näiden korkeain, tavallisesti köydenmuotoisesti leikat-

tujen salkojen latvasa ja sitä ympäröi 5 tai 6 vaakuna-merkeillä tai muilla maalauksilla koristettua puuliuskaa, jotka muodostivat yhdyhän muotoisen vedonsuojan kynttilän ympäri.

Kun sepän ammatti oli täällä jo muinaisista ajoista tunnettu sekä kaupungissa että maalla ja kun myöskin kaluseppiä mainitaan 1400-luvulla, niin ei voi epäillä äskensmainittujen yksinkertaisten rautateoksien kotimaista alkuperää.

* * *

Tämän yhteydessä mainittakoon tässä muutamia muita rautateoksia keskiajalta, vaikka niillä ei ollut walaistuksen kansa mitään tekemistä. Minä tarkoitan erityisiä kalteritöitä, ovenraudoituksia ja levyjä awaimenreijän ympärillä sekä portinkolkuttimia.

Siten näemme Turun tuomiofirrossa muutamia hautakuoja erotetuiksi kirkosta rauta-aitauksella, joka on keskiaikaisen takomataidon tuotetta. Se, joka on Tavastin kuorin edessä, on asetettu ruutuihin ja siihen taottu koristukset: Tavastien vaakuna, todennäköisesti kidutuskalut sekä kirjoitus munkkityyliin, joka ilmoittaa että piispa Mauno Olawinpoika Tavast oli teettänyt tämän työn vuonna 1425. Rautakalterit parin muun kuorin edessä ovat huomattavat ripästi ja kauniisti piirretyistä köynnöksistä ja lehdistä, joiden kaltaisia rautateoksia löytyy esimerkiksi sekä Strengnäsän tuomiofirrossa Ruotsissa että Moeskilden tuomiofirrossa Tanskanmaalla, todistuksina niistä yhteisistä malleista, joita sen ajan käsityöläiset pohjoismailla seurasivat.

Ne raudoitukset, jotka kaunistawat owia useissa Suomen kirkkoissa, ovat usein hywin kauniita, vaikka yksinkertaisia. Ne muodostawat tavallisesti mutkikkaita kaswinwarsia, joista lähtee lehtiä tai liljantapaija koristuksia. Hywin yksinkertainen sellainen teos Sauwosta nähdään tämän kirjan ensimmäisen wihon 13:nessä kuvassa. Rau-

niimmista omenraudoituksesta meillä mainittakoon Marttilan, Uudenkirkon, Askasten, Finströmin, Hattulan, Korppoon j. n. e. kirkkoisja olevat.

Wälistä nähdään siewänlaisia lewyjä awaimenreijän ympärillä. Kuva 15 antaa semmoisen näytteen Naantalista.

Ne harvat portinkolkuttimet, mitä on tallella, ovat taidokkaasti metallista taottuja teoksia, todennäköisesti ulkomaalla tehtyjä. Turun tuomiokirkon tallella on komea, taotusta kuparista tehty portinkolkutin, muodostettu lehdistä ja hedelmillä ympäröidyksi willisianpääksi, joka torahampailaan

pitää kiinni renkaasta. Sen luullaan olevan toskanalaista tekoa ja muistotarun sanoo, että se vanhimmista ajoista saakka on kuulunut tuomiokirkolle. — Oikein siewä portinkolkutin Naantalista, koristeilla ja kuvioilla varustettu, löytyi entisessä Mannerheimin kokouksessa. Onko se kuulunut luostarille tai maalliselle rakennukselle, on kuitenkin tietämättöä.

Kuva 15. Awaimen reijän lewy Naantalista.

* * *

Soittokalut. Että soitolla säestettiin kirkkolaulua meidän etewimmisjä kirkkoisja keskiajan lopulla, on hyvin luultavaa, waikka siitä ei ole mitään historiallisia ilmoituksia. Kuitenkin nähdään muutamissa meidän kalffimaalauksista 1400-luvulta kuvattuina enkeliä, jotka eri soittokaluilta niinkuin harpuilla, luituilla, kelloilla y. m. toimittawat soittoa, puhumattakaan siitä maallisesta soitosta, jota esim. säkkipillin puhaltajat kuvattiin toimittamasja. Tahdotaan

olettaa että näillä kuvauksilla oli jonkunlaisia vastineita siinä ympäristössä, jota warten ne tehtiin.

Warmuudella ilmoittaa muistotaru, että Naantalin luostarikirkon omina owat olleet ne pienet urut, jotka tuntemattomien wälivaiheiden perästä owat wihdoin joutuneet Korppoosen, josta ne owat tulleet Dragsfjerdin wäähäpöitöiseen kappelinkirkkoon. Vielä vuonna 1871 ja todennäköisesti vielä myöhemminkin oliwat ne käytännössä, waikka kellostuneet näppäimet oliwat hywin pahoin kuluneet sekä ääni heikkoa ja wärähtelewää, mutta kuitenkin vielä sangen miellyttävää. Palkeita ei pantu liikkeelle polkemalla, waan wetohihnalla, jota waakasuoraan lähti urujen siwusta. Riippumatta muistotarusta owat nämä urut kieltämättä wanhimpia soittokaluja mitä meidän kirkkoissa on ja pitäisi ne niin pian kuin mahdollista pelastaa hukkaan joutumasta, kun niitä nyt enää, annettujen tietojen mukaan, ei kuuluta käyttävän jumalanpalveluksessa mainitun kappelin kirkossa.

Turun tuomiokirkko on menneiden päiwien muistona säilyttänyt itsellään kappaleen erästä oboeta, jonka luullaan olewan yhden niitä soittokaluja, joita muinoin on käytetty kirkkosoiton toimittamiseen siellä. Että tässä tuomiokirkossa on sangen warhain ollut urut, käy ilmi ainakin kirkon tileistä wuodelta 1576, jolloin Eskil urkumestari (orgonmästare l. orgellekare) niissä mainitaan. Saman kirkon uruja mainitaan kuitenkin wasta vuonna 1598.

Keskiajalla kirkon tarpeeksi käsin kirjoitetuista kirjoista tawataan wälistä muutamia hajanaisia nuottikirjoitus-lehtiä, joita on käytetty kangistamaan muiden asiakirjain kansia. Sellaisia wanhoja nuottia, kirjoitettuja mustalla ja punaisella wärillä ainoastaan neljälle wiiwalle eli riwille sekä pergamentille, löytyy kirkon-arkistoissa tuon tuostakin (esim. Perniössä ja Marttilassa) ja oliiwiwat ne talteen otettawat.

Soittokellot tulivat jo aikaseen käytäntöön kristillisessä kirkossa, osaksi jumalanpalveluksen alun ja lopun ilmoittamista warten, osaksi, kuten vielä katoolisissa seurakunnissa on tawallista, muutamien alttaripalveluksessa tapahtuwain pyhäin toimitusten huomauttamista ja niiden wai-
kutuksen korottamista warten.

Kuinka aikaseen sellaiset kellot owat meillä tulleet käytäntöön, ei woida warmuudella ilmoittaa. Koko maassa lewinneet muistotarut tietävät kertoa että seurakunnissa kelloja oli wihollisten alinomaisten hyökkäysten tähden upotettu järwiin tai jokiin sekä että niitä sittemmin ei ole woitu löyhtää, waiikka monena lauantai-iltana on kuultu niiden soit-tawan pyhää siellä pohjassa. Arwattawasti on yhdestä ja toisessa näistä kertomuksista jotain perää, kuten myöskin warmaan tiedetään että kelloja sekä Turun tuomiokirkosta (wuonna 1443) että myös yhdestä ja toisesta maaseurakunnasta owat wiholliset ottaneet pois ja wieneet Wenäjälle.

Muutamia kelloja meidän katoolisajan jälkimmäiseltä puoliskolta on kuitenkin vielä jälellä meillä. Wanhemmat owat wäähäsen kapeampia ja werrattain korkeampia kuin myöhemmin waletut. Kirjoitukset niissä owat osaksi latinan, osaksi saksankielisiä sekä muodoltaan ja sisällöltään yleensä jotenkain samallaisia, sisältäen tawallisesti ne sanat, joilla enkeli terwehti Mariaa, kun hän ilmoitti hänelle Jesuksen syntymisen: „Ave Maria gracia plena“ (Terwe Maria, sina armoitettu j. n. e). Sitä paitsi ilmoitetaan usein wuosi, milloin kello on walettu sekä wälistä kellonwalajan nimi, alkukirjaimet tai puumerkki.

Nämä kirjaimet owat waletut niillä keskiajan kirjainmuodoilla, joita tawallisesti kutsutaan munkkityyliksi, sama kirjoitustapa, joka nähdään muiden muassa hautakivissä, kirkkoastioissa, alsecco-maalauksissa j. n. e. Kuvisja 9 ja 10 (siv. 40) huomaamme muutamia tämän tyylin näytteitä.

Wuosifatoina ennen w. 1400 käytettiin sellaisia kir-

joitukfia warten aapiston suuria kirjaimia (n. f. majuskuleita), itse asiassa jotenkin samallaisia kuin nyt käytetään, vaikka muodot ovat enemmän kehkeytyneet. Keskiajan lopulla aljettiin aina enemmän käyttämään aapiston pienempiä kirjaimia (n. f. minuskuleita), jotka ovat jotenkin samallaiset kuin se fraktuurityyli, joilla esim. meidän wirsikirjamme ja tämäkin kirja on painettu. Vanhaa „munkkityyliä“ voitaisiin, vaikka siihen on sekoitettu erilaisuuksia, vielä ilman suuria vaikeuksia ymmärtää, jollei muinaisina aikoina tilan säästämiseksi olisi totuttu jättämään pois muutamia kirjaimia usein esiintyvistä sanoista; tavallisesti on kuitenkin pieni wiiva lähinnä olewan kirjaimen yläpuolella lyhennyksen merkkinä.

Suomen kirkoista, joissa on muokkityyliin tehtyjä kirjoituksia, mainittakoot: Karjaa, Föglö, Maaria, Marttila (w:ltä 1503), Pohja (w:ltä 1594), Hauho j. n. e., molemissa viime mainituissa kirkoissa saksalaisilla kirjoituksilla. Kirjoitus Marttilassa kuuluu suomeksi: „O, kunnian kunigas, Kristus, tule rauhaa tuomaan“; Hauhossa taas samoin käännöksessä: „Mutta Sumala, Maria neuwo, mitä minä (kello nimittäin) aloitan, että se teille hyvää tuottaa“, eräs erittäinkin 1500- ja 1660-luvuilla tavallinen rukous kelloilla katoolisissa kirkoissa.

Hautakivet ja muistopatsaat.

Katoolisajalla ja aina viime vuosijadan loppuun saakka oli maan tapana että warakkaammat lunastivat itselleen hautapaikan itse kirkossa, jota vastoin halwempien viimeinen lepovuode valmistettiin hywin korkeilla muureilla usein ympäröidyillä kirkonmailla. Suomaamme sentähden useissa, warjinkin vanhemmissa kirkoissa, laattian, ennen kaikkia kuo-

riissa, olewan täynnä hautakiwiä, ofittain hywin kirkkowäen kulluttamia. Niille pitäisi kuitenkin jo tähän aikaan, kun ne owat muistomerkkiä menneistä ajoista, laittaa paremmin rauhoitetut paikat ja mieluummin muurata kirkonseinään. Monet owat, seurakuntain erittäin moitittawan hyleksimisen vuoksi, muutetut paikoiltaan ja käytetty miten missäkin on parhaiten sopinut, kynnysiksi, portaitsi ja semmoisiksi. Kuvia esimerkkiä tästä voitaisiin mainita useasta kirkosta. Vieläpä meidän historiasamme niin tunnetun miehen kuin Griffi Flemingin hautakiweä (Paraisissa) ei ole säästetty, waan kulluttawat sitä nyt kirkon sisäänkäntävällä kirkkowäen askeleet.

Niissä hautakivissä, mitä on keskiajalta jälellä, owat kaitissa koristukset hywin yksinkertaisia, wälistä on niissä ai-noastaan kirjaimia. Vanhimmat hautakivet kristityissä pohjoismaisissa tehtiin tawallisesti wähäsen kapenewiksi jalkapäästä. Yksi sellainen on nyt safariston kynnysenä Saltwikin kirkossa. Se on 2 jalkaa 7 tuumaa ylä- ja 2 jalkaa 1 tuuma alapäästä.

Kirjoitukset hautakiwiin tulivat pohjoismailla yleisiksi 1200-luvun loppupuolella. Ne laitettiin useimmin kiven laitoihin, jättäen sen keskustan tyhjäksi tai warustetun jollakin yksinkertaisella koristeella; pappien haudoille laitettiin joskus ehtoolliskalkin ynnä yölätin kuwa. Vanhin Suomesa tunnettu hautakirjoitus on tawattu Maarian kirkon safaristossa. Se on wuodelta 1215 ja tehty latinankielellä näinä aikoina hywin tawallisen lausumatawan mukaan ja kuuluiji suomeksi: „Herran vuonna 1215 kuoli Ingegerd muinoin Pietarin waimo. Sewätköön hän rauhasa“. Tämän hautakirjoituksen keskelle on Jesuksen nimi piirretty.

Merkillisemmistä tunnetuista haudoista keskiajalta me muistettafoon entisessä Pyhän ruumiin kappelissa Turun tuomiokirkossa olewat, joihin muutamia Suomen kirkon hallitusmiehiä on pantu kuoleman unta nukkumaan: tuo matata kirkonruhtinas Mauno Olawinpoika Tawast, hänen

jälkeisensä Olavi Maanonpoika sekä Mauno Stjernfors. Nämä haudat ovat nyt peitetyt yksinkertaisilla harmaasta kivestä hakatuilla hautakiivillä, sittenkun vuonna 1489 Flanderissa valmistettu muistopatsas, joka aikoinaan oli osoittanut molempien ensimmäin mainittujen hautasijaa, vuonna 1681 oli tulipalossa pilaantunut. *) Eräs Tavastin suvun piispallinen, hietakiiveen hakattu vaakuna, jolla muinoin oli ollut paikka samassa kappelissa, on nyt muurattu pääkuoriin wiewän käytävän seinään.

Tavastien kuorisssa nähdään myös Hämeenlinnan päämiehen Olavi Tavastin (kuollut 1460) hautakiivi, johon suvun vaakuna on hakattu.

* *

Tässä on meillä lopuksi mainittava Suomen ehkä kallisarvoisin ja merkislin taidehistoriallinen muisto goottilaiselta ajalta, nimittäin runsaasti ja taiteellisesti kaimerrettuilla messinkilevyillä kaunistettu hautapatsas, joka Rousiaisten kirkossa säilyttää muistoa P. Henrikin muinaisesta hautapaikasta siellä. Nämä levyt, jotka todennäköisesti ovat valmistetut Flanderissa, peittävät sekä päältä että kaikilta sivuilta mustaksi kiillotetusta sawiliuskamasta rakennetun ruumiin-arkun, jossa kuitenkaan eivät pyhimyksen luut ole koskaan lewänneet — ne olivat ennemmin wiedyt Turkuun. Messinkilevyt haunni 1400-luvun ensimmäisellä puoliskolla Suomeen komeutta harrastawa piispa Mauno Olawinpoika Tawast, joka kuoli 1460. Erittäin runsaasti ja kauniisen suippukaarthyliin koristettu hläpuolinen levy näyhtää meille lukuisain pyhimysten ja enkelien muasfa luon-

*) Samallinen kohtalo kohtasi erästä, todennäköisesti kaimerrettua kiwipaatta, joka peitti piispa Martti Skytten, meidän ensimmäisen luterilaisen piispan hautaa usein mainituksa kappelissa.

nollisessa koossa kuvatus marttyyri, joka voittaa taiwaassa murhaajansa Vallin; sen ohessa me näemme piispa Mauno Mawinpoika Tawastin polwillaan pyhimyksen jalkain juuressa.

Lewyysä on luettavana latinankielinen kirjoitus, otettu niistä hymneistä, mitä oli tapana laulaa suurissa juhliissa, jotka wietettiin marttyyriin kunniaksi Tammikuun 17 ja Kesäkuun 18 p. ja joka suomeksi kuului: „Di ylistettävä elämä, oi toiwottawa kuolema, jonka edestä tämä kunnian-arwoisa piispa tulee ihanuudessa pyhimysten wertaiseksi. Sinä rakastettawa

Kuva 16. P. Henrikin muistokivestä Roussiaisten kirkossa.

isä ja kunnioitettava marttyyri, rukoile meidän puolestamme taiwaiden kuningasta“.

Muistomerkkin pituus on 2,²⁷⁷ metriä, leveys 1,²²⁰ ja korkeus 0,⁶⁵³ metriä; sen sivuilla on sarja kuvauksia P. Henrikin elämästä, marttyyrikuolemasta ja hautaamisesta sekä muutamista niistä ihmetöistä, joita sen jälkeen sanottiin hänen tekemikseen.

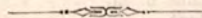
Ensimmäisenä näemme me kuvan ruotsalaisten ristiretkeläisten tulosta Suomeen; sen jälkeen seuraa kuvaus taistelusta suomalaisien ja ruotsalaisten välillä sekä siitä kun piispa Henrik kastaa muutamia suomalaisia sotawankia, joista kaikista kohtauksista kopia oli painettuna edellisessä wihossa sivulla 14, mutta joka kuva tässä saakon sijansa

uudestaan. — Seuraavassa kuvassa nähdään kuningas Erikki polvillaan piispa Henrikin edessä erään kirkon ulkopuolella, jonka jälkeen neljällä pienemmällä ruudulla kuvataan tuo tunnettu taru Vallista ja piispa Henrikin marttyrifuolemasta. Viimeksi mainitun ruumiinsaatto ja hautaaminen ovat lähinnä seuraavien kuvien aineena. Neljällä viimeisellä ruudulla kuvataan yhtä monta P. Henrikin ihmetöistä, osittain Suomessa, osittain Ruotsissa tehtyjä.

* * *

Tämän pienen kirjusen aine on nyt, vaikka ainoastaan pääpiirteistään, läpi käyty.

Näillä viimeisillä riveillä uskallan minä kunnioituksella kääntyä Kansanvalistus-seuran uskollisten ystävien, Suomen papiston nykyisen polven puoleen, joka papisto niin hellästi on harrastanut meidän kansamme henkistä edistystä, nöyrällä kehotuksella että nämä meidän kirkkojen lähimmät hoitajat koettaisivat sovittaa mitä ehkä enimminkin heidän edeltäjänsä ovat tietämättään rikkoneet meidän kirkollisia muinaismuistoja vastaan, ja että jokainen paikkakunnallaan ei ainoastaan estäisi näiden kansalle kuuluvien menneiden aikain todistusten enempää hävittämistä, vaan mitä pikemmin toimittaisivat niille warminta suojapaikkaa, parasta hoitoa, mikä mahdollista on. Heidän helposta waiwastaan on isänmaa heille kiitollinen, sillä kansan kansallistuntoa ei mikään muu niin woimallisesti kohota kuin sen historialliset muistot, ja näistä puhuvat myöskin taidehistorialliset muistomerkit Suomen kirkkoissa.

Sisäys ensimmäiseen wikkoon.

Skåwån erehdyksen kautta on tapahtunut waihdos wikkoon painettujen kuvien kanssa, niin että siwulla 32 Raision kirkon sijaan on painettu Uudenkaupungin wanhan kirkon kuwa. Tämän erehdyksen kor-

jaamiseksi otetaan tähän se kuwa, jonka oikea sija olisi ollut jo mainitulla paikalla.

Sisältö:

Kirkkojen suojeleuspyyhistä	5.
Kuwanleikkaustaide	12.
Kuoriaidake, piispanistuimet, fuoripenkit y. m.	28.
Maalaustaide	32.
Oljymaalaukset	50.
Lafymaalaukset	51.
Emaljoiminen	53.
Uttari, sen werhot sekä sen pyhät astiat ja kalut	53.
Weskupuwut ja koru-ompelut	65.
Rastemaaljat ja wiskiwesiastiat	71.
Kristiinnaulitun Kristuksen kuwat	73.
Walaistus, soittokalut, kellot y. m.	75.
Sautakivet ja muistopatsaat	81.
Sisäys ensimmäiseen wikkoon	86.

Kansanwalistus-seuran kirjaset:

Kyhyshää ja tukistelemuksia kristillisen uskonnon alalla. Kirj. A. F. G. 1 vihko. Hinta 25 p. — 2 vihko. Hinta 30 p. — 3 vihko. Hinta 50 p.

Suomalaisen wiimeinen taistelu. Hinta 60 p.

Suomalaisen wiisikirjan historia. Kirj. J. Krohn. Hinta 1 m.

Kansanopetus ja kansanoulut Suomessa. Kirj. Emmi. Hinta 25 p.

Juhana Suo. Kirj. E. Ag. Hinta 50 p.

Baldolaisista. Kirj. J. Salowaara. Hinta 50 p.

Luostarilaittojesista ja munkkilaisiundesista. Kirj. E. Ag. Hinta 75 p.

Ulkonpuhdistus Ruuskassa, lyhyt kertomus sen vaiheista nyhjaltoihin asti. Kirj. J. S. P. Hinta 75 p.

Ryhajan raittiuskiite, kertomus sen kehityksestä ja siinä noudatetuista periaatteista. Kirj. A. A. Granfelt. Hinta 1 m.

Enäntien henkinen waiutus ympäristöön, Kirj. Anna Liljus. Hinta 25 p.

Raimiskaupasta. Kirj. E. T. Hinta 25 p.

Sattumasta. Kirj. Antti Rautanen. Hinta 25 p.

Kirkollisesta taiteesta Suomessa keski-aihana I. Kirj. E. Rermander. Hinta 75 p.

Kuunot ja kansanelämä Suomessa. Kirj. A. Gt. Hinta 50 p.

Riffaundesista. Kirj. W. R. Hinta 25 p.

Säästämäisyhydestä ja Postiäästöpankista. Kirj. Aug. J. Hjelt. Hinta 25 p.

Weroista Suomessa. Kirj. A. M. Hinta 1 m.

Raatiolojen hleiset rakitukset. Kirj. A. M. Hinta 75 p.

Wahäsen Reiffista. Kirj. P. W. Hannikainen. Hinta 50 p.

Kesewollisuus Suomessa. Kirj. R. Castrén. Hinta 30 p.

Isänmaan puolastuksesta. Kirj. Neeton Naamies. Hinta 75 p.

Wauriffi Stoolin tarinat. Kirj. J. L. Ruoneberg. Suomennoh. Hinta 1 m. ja 1 m. 50 p.

Kalewipoeg. Kertomut R. N. Hinta 1 m.

Kiwikausi. Ihmiskunnan wanhin kehitymisjakko. Kirj. D. A. Forsström. Hinta 75 p.

Suomen sota 1808—1809. Kirj. K. F. Kiwekäs. Hinta 50 p.

Suomalaisia kansansatujia, kuwilla warustaneet A. von Becker, S. Falkman ja A. Reinholm. I vihko. Hinta 60 p. — II vihko. Hinta 1 m.

Elämäni, perhe-elämälinen kertomus. Kirj. P. Päiwärinta. Hinta 75 p.

Oma tupa, oma lupa. Kirj. J. Pärn. Hinta 75 p.

Taawetti Liwingstone. Kirj. W. Lagus. Hinta 1 m.

Taakko Eoofin matkat. Kirj. A. F. G. Hinta 75 p.

Rordenffididin matkat. Kirj. R. Herberg. Hinta 2 m.

Räpanti Pompejisissa. Kirj. K. F. J. Hinta 60 p.

Katakombit Roomassa. Kirj. E. N. Hinta 50 p.

Guiseppe Garibaldi. Kirj. E. S. P. Hinta 1 m.

Läpi Keelerien maanosan, Nuorisoa warien mukailut R. Herberg. Hinta 2 m.

Kirjapainosta. Kirj. A. Jalawa. Hinta 60 p.

Raudasta. Kirj. G. Bergroth. Hinta 40 p.

Waloista. Kirj. K. F. S. Hinta 55 p.

Kuwia laswikunnasta I. Kirj. J. P. N. Hinta 1 m.

Ruunin elimestä. Kirj. J. A. P. Hinta 75 p.

Tulivuorista. Kirj. A. Gt. Hinta 75 p.

James Watt ja höyrykone. Kirj. A. Andresen. Hinta 50 p.

Lyhyt kertomus maailman rakennuksesta. Kirj. J. A. W. Hinta 75 p.

Ketki eläinluonnon rajalle. Kirj. J. Sahberg. Hinta 50 p.

Maantieteellisiä kuuwaelmia:

Norja 1. Kirj. J. S. Hinta 1 m. 25 p.

Norja 2. Kirj. J. P., warustettu kartalla. Hinta 2 m. 50 p.

Nuotfi 1. Kirj. M-r. Hinta 1 m. 25 p.

Nuotfi 2. Kirj. M-r. Hinta 1 m. 50 p.

Wenäjä 1. Kirj. K. S. Hinta 1 m. 50 p.

Wenäjä 2. Kirj. K. S. Hinta 2 m.

Wenäjä 3. Kirj. J. Päiwärinta. Hinta 1 m. 60 p.

Wenäjä 4. Kirj. J. Päiwärinta. Hinta 1 m. 25 p.

Tanska. Kirj. E. N. Hinta 1 m. 50 p.

Unkari 1. Kirj. A. Jalawa. Hinta 1 m. 50 p.

Unkari 2. Kirj. A. Jalawa, warustettu kartalla. Hinta 1 m. 75 p.

Ranska 1. Kirj. R. Herberg. Hinta 1 m. 50 p.

Ranska 2. Kirj. R. Herberg. Hinta 1 m. 50 p.

Suomen sulu. Kirj. J. Krohn. Hinta 2 m. 50 p.

Sweiffi. Kirj. Draba Berna.

Kansanwalistus-seuran Kuottiwarasto:

Sekääniffiä lauluja 1, 2, 3. Hinta 75 p.

Miesääniffiä lauluja 1, 2, 3. Hinta 75 p.

Naisääniffiä lauluja 1. Hinta 25 p.

Torwifoitannon oppikirja sowitzannut A. F. Leander. Hinta 4 m.

Torwifawelmen parituuri-koelma I. Hinta 8 m. Samoin II. Hinta 8 m.

Kansanwalistus-seuran talenteri. Wuosikerrat 1881—89. Hinta wuosikerralla niidotuna 1 m. 50 p. Useimmat wuosikerrat saabaan myös sboittuina waatekanssin 2 m:sta.

Abraham Lincoln. Kirj. A. W. Grube Suomennoh. Hinta paperitanssissa 1 m., waatekanssissa 1 m. 50 p.

Näköispainos, Kvs-säätiön Arkisivistyksen digikirjasto

Digitoitu Suomen tiedekustantajien liiton Kopiosto-korvauksista myöntämällä apurahalla.

Alkuperäinen julkaisu:

Kirkollisesta taiteesta Suomessa keski-aikana.

Toinen vihko : suomennos / kirjoittanut E.

Nervander; [suomentanut J. H. Kala].

(Kansanvalistus-seuran toimituksia ; 63).

Helsingissä : Kansanvalistus-seuran

kustantama, 1888.

alkuteos: *Den kyrkliga konsten i Finland under medeltiden. 2.* Folkupplysnings-sällskapet förlag, 1888.

Nervander, Emil Fredrik, 1840–1914

Kala, Juho Heikki, 1864–1929

Kansanvalistusseuran toimituksia 63

YKL 70

alttarit; hautamuistomerkit; kastemaljat;
keskiaika; kirkkorakennukset; kirkkotaide;
kristillinen taide; kuvanveisto; liturgiset vaatteet;
maalaustaide; pyhimykset ja pyhät; taidehistoria;
Suomi

ISBN 978-951-9140-95-7

URN:ISBN:978-951-9140-95-7

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr)

Helsinki 2022